

місячник літератури, мистецтва, критики,
наукового і громадського життя

Рік Ш. ч. 1 (19)

Січень 1957 р.

Ціна 50 н. пф.

ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Недавно, пишучи з нагоди смерті Остапа Вишні, я згадував ім'я живого Довженка, бувши далеким від думки, що не минує й двох місяців, як його, говорячи мовою Сквороди, «впіймає» смерть. І як же трудно написати про нього, коли в нашій пам'яті тільки фрагменти спогадів про нашого великого сучасника.

...На екрані степова могила, а над нею пропливають мітичні вершники. Якщо мені пам'ять не зраджує, що зовсім не виключене, але байдуже: так чи інакше — у моїх спогадах це Довженко «Звенигора». Поза цим кадром майже нічого з фільму в пам'яті не збереглося. Так, Олександр Довженко, що несподівано помер 25 листопада минулого року, живе фактично уже чверть століття, точно кажучи — від 1930 року, в наших спогадах... Лан життя, що половець й переливається хвилями під вітром, якимось особливо (як умів зробити тільки Довженко) повернутий навкоси по екрану — і малий квадрат полотна справляє на вас враження страшно безмежності. Це з «Арсеналу». Взагалі Довженко недосяжний майстер простору на екрані. І з пізніших фільмів нам пригадується: тайга з «Аерограду», степ із скиртою соломи в «Івані»... Але наперед пригадується його «Земля»: рясно яблук на дереві, і роса на них після дощу випромінює, як самоцвіти; дід Семен, що вмирає біля купи яблук у саду, і найменший з його нащадків, що зовсім байдужий до явища смерті; несамовитий танок уздовж залитої місячним світлом вулиці... і ще й ще можна згадувати кадри. Власне звідси Довженко переходить у спогади, в легенду. Бо на весні 1930 «Землю» знято з екрану, і від того часу вже не вільно йому було зробити жодного фільму на власний смак.

Якщо я знову не помиляюсь, десь у 1932 році тротуари Харкова були обписані реклямою: «Що розповів Довженко у фільмі „Іван“?». Ми поспішали побачити фільм. Кілька цікавих технічних знахідок, незрівняний Шкурат, що завжди виступав у Довженкових фільмах, але поза тим Довженко розповів у фільмі не те, що хотів. І звідси вже остаточно перейшов у спогади той Довженко, якого ми знали, якого ми хотіли мати.

Потім його забрали в Москву. Від Сталіна, на смак якого вершком кіномистецтва був чисто соцреалістичний «Чапаєв», Довженко дістав завдання зробити «українського Чапаєва» — фільм про Шорса. Це міг бути кінець 1934 року. Тепер уже ніхто не розповість, скільки мусів мучитися Довженко над цією невдачною темою, скільки разів треба було починати спочатку: викидати з фільму тих, що напередодні ще були в авреолі слави (Яків, Дубовий). Десь на кінець 30-их років вийшов тріскачкий фільм. Шкода було, але нам не це було важливе, і навіть коли ми й зовсім з початком війни втратили з ока Довженка, нам вистачало знати, що він живе. А що він може — ми це добре знали.

Вище була згадка про простір у фільмах Довженка. Уже значно пізніше, коли після війни ми познайомилися з фрагментами його прози (тільки фрагменти він і міг залишити), знову нас вразила в них велич простору, і разом ми відчували тут спорідненість з іншим майстром: Гоголем! Хай не думає читач, що ми хочемо звести справу до примітивного заповнення чи наслідування. Занадто оригінальний і великий для цього майстер був Довженко. Ми думаємо, що причина спорідненості зовсім інша: чому два художники, що вийшли з однієї нації, не можуть мати спільного в так зв. колективній підсвідомості, що виходить на поверхню свідомого подібними пластами? Ми просто переконані, що саме так, а не інакше с з Гоголем і Довженком.

Не можна встояти перед спокусою, щоб не навести тут прикладу, як глибоко розумів Гоголя Довженко, і саме в зображенні ним простору. Я маю на увазі критичні зауваги Довженка на адресу недолугого маляра Бубнова, що не зміг віддати гоголівського простору. Ось вони:

«Картина „Тарас Бульба“ велика, але чомусь то тісно в ній. Нема ні степового

простору, геніяльно оспіваного Гоголем, ні Бульби нема на „Чорті“, ні Остапа, ні Андрія, ні поезії грізного мужнього віку. Безмежні степи, написані Гоголем саме широчезним пензлем, зменшилися у Бубнова до окремо виписаних квіточок. Позаду бугор закриває простір. Ліворуч маленька смужка Дніпра боязко знаменує далечини. Але, може бути, всю цю далеч, ці безмежні степи, серед яких десь Дніпро „без міри в ширину, без кінця в довжину, мріє і в'ється по зеленому світу“, може, все це Бубнов переносить в орлиний погляд Тараса, що розрізняв, чорт знає, на якій віддалі голову хижого татарина, що мелькала в траві? Ні. Подібно недосвідченому акторові на кінознімальні, Бульба дивиться в об'єктив кіноапарату і цим остаточно убиває простір. Може бути, його кін, прозваний не даром „Чортом“, може бути, він, непослушний мистцеві, виправить помилку? Ні. Кін теж дивиться в об'єктив».

Ми знали й раніше, що Довженко пробував сил і в малярстві і в письменстві, але наш Довженко-легенда був пов'язаний тільки з спогадами про його фільми. Аж щойно в останній рік його життя, коли він опублікував автобіографічне оповідання «Зачарована Десна» (а дещо раніше розповідь про сценарій «Землі»), ми усвідомили собі, що Довженко талант різносторонній і всюди рівновеликий. На фоні загальної недолугості, коли давно вже й забулося, що можна писати не на замовлення, а з переконання, цей твір прозвучав як шедевр свіжості й неповторності, далеко залишаючи усякесоюзну літературну занудність, разом з найсміливішими її літераторами типу, наприклад, Шолохова, і став на такому рівні, що ми, не кривляючи душою, можемо говорити: так пишуться шедеври.

Нагадаємо, що ця річ надрукована в березневого числі журналу «Дніпро» минулого року, коли саме анемічна «відліга» ніби почала розм'якушувати тоненьку поверхневу плівку сталінської мерзлоти, хоч ніхто на неї дуже не покладався, і всі, розмахуючи руками, продовжували творити, якщо це слово можна сюди застосувати, ту саму нестрасну соцреалістичну жулику. Довженко не тільки безпрецедентно вийшов із ряду своїм незрівняним твором, а ще й не втримався, щоб не схарактеризувати сучасну ситуацію дотепним відступом, закінчивши розповідь диґучою фантазією про лева на

Пікассо одержав листа від одного угорського маляра, який багато років був його приятелем. Не називаючи його прізвища, щоб не накликати репресій у Будапешті, «Фігаро літтерер» опублікував листа з запитом: чи Пікассо прочитав його Торезові? Нижче повний переклад листа.

Мій дорогий Пікассо,

Я прибув з пекла, створеного в Угорщині більшовиками. Перша моя думка написати тобі, щоб сказати, що ти належиш, не знаючи того, до асоціації бандитів, які грабують, убивають і нищать

мою країну протягом одинадцяти років.

Комунисті прийшли, щоб творити однастайність, але в протилежному сенсі до тієї, яку вони хотіли встановити, бо ці, що вони встановили — це ненависть і зневага до режиму, який вони створили.

Іди подивись Будапешт своїми очима, і ти побачиш п'ятдесят тисяч домі, зруйнованих без усякого глузду російськими танками, не рахуючи сімдесят тисяч забитих досі і сто двадцять п'ять тисяч утікачів. Росіяни зараз намагаються відновлювати й чистити румовище, але вони, як леді Макбет, ніколи не спроможуться змити криваву пляму, яка вкриває Угорщину.

Я прошу тебе вжити всю свою силу на весь голос, посилаючись на моє свідчення, і намалювати нову «Герніку», багато страшнішу, ніж перша.

Проти режиму повстають не фашисти, архієпископи і феодалські пани, а робітники заводів, хлібороби, селяни, інтелектуалісти — із стиснутим кулаком проти комуністичного режиму.

Якби ти міг їх бачити й чути, що вони говорять, я знаю, ти теж затрясся б з обурення. Ще раз, зроби все можливе, щоб допомогти моему нещасному народові.

Матері, що втратили своїх синів чи чоловіків, не плачуть, а плюють в обличчя росіян, що направляють на них свої гармати.

Мене не цікавлять руїни, ні Колізей, ні Помпея, бо тут, у Франції, ти не ходиш по трупах, не ковзаєш по людських нутрощах і румовищах.

Я не вірю, щоб в історії існував народ, який, щоб здобути свободу, борючись з такою затьятістю і з такою зневагою до смерті, бо йдеться не про те, щоб поліпшити добробут, а щоб звільнитися від комунізму і рабського життя, яке триває одинадцять років.

Я був би щасливий, якби ти, не згадуючи мого імені, міг поплігати по листі, свідчення людини, потрясеної недавно пережитими подіями.

березі Десни, таким підсумком:

«Тут над левом, думаю, пора поставити крапку й перейти до описання домашніх тварин, бо вже почувається якась непевність в пері; — вже прокидаються редактори в мені, вже наближається до мого лева їх невблаганний кворум. Вони живуть навколо мене скрізь. Один за лівим вухом ззаду, другий під правою рукою, третій за столом, четвертий в ліжку — для нічних редакцій. Вони повні всі здорового глузду і ненавидять неясності. Їх мета — щоб я писав або так, як усі, або трохи краще чи трохи гірше від інших».

Такий був Довженко, скажемо його власними словами, вжитими ним з іншого приводу. Таким і лишився все своє трудне життя. Тоді як Павло Григорович Тичина вже давно перетворився на партійного штукаря і навіть більш стриманий Максим Тадейович Рильський часто падав до такої мерзоти, як його останній вірш, що передрукований нами в цьому числі на іншому місці, Довженко, як здається нам, ніколи сам не принижувався і ніколи не кидався на інших, навпаки, лишаючись останнім, коли вже всі покинули поле бою, він ще давав останній простір (як було з фільмом «Земля»), і робив це з такою гідністю, що блюстители партійної ідеології так і не наслідилися покарати його.

Слово земля, вжите ним як назва найкращого з фільмів, має в Довженка особливе значення, як слово-міт. Земля, як одвічні закони природи, і людська свідомість, що виробляється тисячоліттями на цій землі, лишаються нездоланними ніякими революційними перебудовами й скороспілими змінами. Це те, що так не любили в фільмах Довженка ті, що взялися перебудувати не тільки людей, а й природу. Вірним своїй землі усе життя лишився й сам Довженко. У кінцевих рядках цитованого вже нами твору, наче передчуваючи недалекий кінець, він засвідчив це звертанням до Десни, на якій народився:

Народження

Ліногравюра Андрія Сологуба

«Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже багато літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на зсе життя... Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах».

Такий був Довженко.

Іван КОШЕЛІВЕЦЬ

ОСТАП ТАРНАВСЬКИЙ

РІЗДВЯНИЙ СОНЕТ

Знов зоря на краю неба стане,
як записано пророками до книг...
Та чи справді щастя довгождане
переступить наш низький поріг?

Та чи справді у душі розтане
слово чисте, наче білий сніг,
і підуть думки, немов прочани,
радість зустрічаючи і сміх?

Ні, не видно зоряного неба
із-за вій, що — наче штаби грат,
і радіть не вільно і не треба
у серцях, де сум, мов сопух хат.

Ще не виповнилась наша епопея
сподіванням рідного Мойсея.

ПОЧИНАЮЧИ З ЦЬОГО ЧИСЛА,
«УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА
ГАЗЕТА» ВИХОДИТЬ НА 10 СТО-
РІНКАХ.

Вол. ДОРОШЕНКО

АКАДЕМІК МИХАЙЛО ВОЗНЯК

Свого часу я схарактеризував наукову і взагалі письменницьку діяльність акад. Мих. Возняка (див. «Свобода», 1955, чч. 56-61). Тепер хочу доповнити той свій нарис силуетом його як людини. Був бо покійний надто кольоритною фігурою, добре відомою в українських наукових і літературних колах Львова, щоб обійти цей чисто людський бік його індивідуальності.

Протягом довгих років можна було бачити його невисоку, худорляву, трохи схилену набік постать, як це буває у людей, що живуть пером і з пера, — коли він швидко йшов, мало не біг, вулицею, вимахуючи рукою й часом щось бурмочучи.

Його звичайний шлях був з дому до молочарні Швайцера на розі вулиці Чарнецького й Бернардинської площі, а звідти назад вулицею Чарнецького до бібліотеки НТШ. Поза тим його маршрут був звичайно з бібліотеки до Ринку, до книгарні НТШ, до «Просвіти» чи редакції «Діла» або на вул. Слонечну, де на «лавчак» можна було вишукати якесь рідке видання. Іноді прямував він до бібліотеки «Народного дому» на вул. Курковій, або до закладу Осолінських. В межах цих вулиць оберталося його життя.

У Швайцера Возняк в останні роки свого життя, до більшовицької інвазії, стало харчувався: снідав, обідав і вечеряв. І кельнерки, що його обслуговували, добре знали його витребеньки й капризи.

Я добре знав натуру покійного, прилетуючи з ним від самого початку своєї праці в бібліотеці НТШ, де він був постійним читачем, себто десь від 1909 року, бо саме тоді почав я працювати в бібліотеці.

Був Возняк людиною доброю і товариською, і я тепло згадую про наше приятелювання. На жаль, самотнє «кавалерське» життя зробило з нього дивака, людиною незвичайно амбітну, підозрілу і скору ображати.

Він був товаришем ще з гімназійних часів керівника бібліотеки Івана Кривецького. Маючи спільні зацікавлення, ми разом дуже скоро заприятелювали і, не маючи нікого близького у Львові, майже весь день проводили вкупі. Після бібліотеки, яка за головування М. Грушевського була відкрита до першої години по полудні, ми втроях прямували на обід до Нафтули або «Під трьома коронами», а потім, як була гарна погода, йшли на прохід, безконечно дебатуєчи на всякі теми.

Так само і в неділю чи свято, поснідавши в молочарні, йшли на прохід. Часто заходили один до одного. Я з Кривецьким мешкали спочатку в Академічному домі при вул. Супінського, де містилася й бібліотека, а опісля поблизу неї — я на вул. Марка, а він близько Цитаделі.

Кривецький мав велику гарну кімнату, і ми з Возняком перед першою світовою війною бували в нього частими гістьми. Після війни я оселився в будинку НТШ при вул. Чернецького, куди перевезена була бібліотека, і Возняк мало не щодня бував у мене в хаті, аж поки я не одружився. Тоді Возняк і Кривецький — обидва диваки-парубки, вже майже не показувалися в мене. Рідко коли хтось із них зайшов, та й то лише на хвилину.

Живучи весь час самотньо, вони якось ніяковіли, стикаючися з жіноцтвом, і намагалися якнайскорше зникнути.

Мене більше дивував Кривецький, який походив із інтелігентної родини і влітку на феріях перебував у рідній хаті. Натомість Возняк навіть на ферії не виїздив додому. Раз був виїхав, саме перед першою світовою війною, на провінцію й не міг уже вернутися до Львова. Від того часу вже нікуди не виїздив, боячися розлучитися з своєю бібліотекою.

Ми жартували, бувало, що Вознякові безбачливо виїздити із Львова, бо зараз готова вибухнути війна.

Зате зовсім інакшу вдачу мав молодший брат Возняка, яким він опікувався. Це був веселий, живий хлопець, що ходив на балі й забави й не соромився гарної статі. На жаль, він передчасно помер на сухоти, хворобу, яка в Галичині нищила нашу інтелігентну молодь селянського роду.

Ні Кривецький, ні М. Возняк танцювати не вміли, на балі й забави не ходили і в ніяких родинних у Львові не бували.

Були справжніми відлюдками. Тому вони й не вміли поводитися в жіночому

товаристві, червоніли й ставали несміливими.

ВОЗНЯК І ЖІНКИ

Проте Возняк не був байдужий до жіночої краси. Тільки, як той циган, він любився на віддалі.

Здебільшого предмет його зідхань навіть не знав, бодай офіційно, про ніжні його почування.

Ми, бувало, сміялися з нього між собою: моваля, Возняк хотів би, щоб дівчина сама на шовковій подушці піднесла йому своє серце.

За свого життя мав покійний кілька таких безнадійних закохань. Першою дамою його серця була Олена Степанівна, ще як була студенткою університету. Була вона тоді гарненькою паняною, за якою впадали хлопці. Возняк познайомився з нею у Львові, де вона мешкала з своїм братом Ананієм, якого він підчував, як домашній учитель («інструктор» по-галицьки, або «репетитор» по-наддніпрянськи).

Покійний дуже закохався в неї і мріяв із нею одружитися, а вона того не хотіла. А закохався так сильно, що, не вважаючи на свою несміливість, поїхав до Вишнівчика в Перемишлянщині, де Олена батько о. Іван Степанів був парохом, просити її руки.

Дуже кольоритно оповідає про це в листі до мене племінниця Степанівни, пані Ірина з Гавришуків Колтонюкова. «В хаті, — пише пані Колтонюкова про Вознякову візиту, — була напружена атмосфера, і поденервована Олена навіть не хотіла вийти і привітати гостя, не то щоб хоч оком кинути на гору всяких вишуканих солодощів, якими Возняк хотів висловити їй свою пошану і прихильність. Тямлю дуже добре святочну вечерю, де нам, дітям, на «сіром кінці» стола дозволено тихенько також зайняти місце. Виразно врялася мені в пам'ять постать «тети Гальки», як ми, діти, її звали, з руською, по хлоп'ячому обстриженою головою та гарним ніжним личком, як сиділа штивна, змнотчена і дуже поважна коло не дуже то гарного, насупленого і трохи товарисько незручного пана. Настрій був тяжкий, його латили своєю веселістю мої ще молоді батьки і брат Олени Ананія та її добросердешні батьки. Я, що була з роду дуже цікава, питала по вечері мою маму про гостя. І хоч за надмірну цікавість довелося вислухати кілька терпких слів, то все таки дізналась, що — „може він буде твоїм вуйком“».

Та Возняк не став вуйком п. Колтонюкової.

Дуже був він за Степанівну заздрисний. Оповідали знайомі хлопці, що раз мала вона з кимсь із своїх залицяльників побачення в Стрийському парку, коли це раптом із куців вийшов Возняк і зробив їм страшну авантуру.

Дувся він і на мене через Степанівну. Було це в 1910 чи що році. Ішовши од-

ного гарного дня Академічною вулицею, я зустрів був Степанівну й пройшовся з нею, розмовляючи, зовсім не підозріваючи, що це може викликати гнів мого приятеля. І ніяк не міг догадатися, чого це раптом перестав Возняк зо мною вітатися і взагалі бокував від мене. Аж згодом вияснилося, що це через те, що я важився перейти з його Дульцінесю. Але це тривало не довго, бо Возняк скоро переконався, що я йому не конкурент.

Хоч Степанівна цуралася його, проте він довго не міг про неї забути.

Бувши під час московської окупації Галичини у Відні, покійний через Червоний хрест посилав їй гроші, коли вона перебувала в полоні в Туркестані. Очевидно, робив це він в секреті, але нема нічого тайного, що не вийшло б на яв. Тож про ці його послилки дійшло й до моїх вух. У зв'язку з цим пригадую такий комічний випадок. Сиджу я якось із веселою компанією за вечерею в ресторані і раптом чую якесь квиління. Дивлюся праворуч і ліворуч й ніяк не можу догледіти, звідки воно йде. Тим часом квиління стає чораз жалібніше. Що це може бути? Обертаюсь, а позад мене стоїть Возняк. — Що Вам є? — питаю. І врешті довідуюся, що він потребує грошей, бо платні, яку дістає від Союзу, йому не вистачає, і він хоче підвишки. Дивак, — замість того, щоб про це поговорити з президією вдень у бюрі, вибрав такий невідповідний момент! Бачите, він хотів, щоб ми самі догадалися підвищити йому платню, а що це нам не в голову, то він оце звертається до мене. Розуміється, на другий день Возняк дістає підвишку. Правда, він міг прожити і з попередньої, зовсім не малої платні, але через оті послилки Степанівні йому з грішми було скрутно. Не знаю, чи посилала він їй гроші incognito, чи зазначав своє ім'я, але ніщо не могло напевно до нього.

Врешті, коли Степанівна одружилася з Романом Дашкевичем, Возняк мусів погодитися з своєю долею.

По якомусь часі він закохався в іншу панну, Ч., теж гарненьку, за якою теж хлопці волочилися гурмою. Возняк до їх гурту не належав. Він кохав її по-таємці, мабуть і не звірюючися їй. Як дон Кіхот за своєю Дульцінесю, так він за нею зідхав у глибини свого серця. Вистоявав попід вікнами мешкання, де вона жила, ходив за нею назирці, як колись за Степанівною. А в каварні, куди Ч. приходила з своїми залицяльниками, сідав проти входових дверей, щоб бачити кола і з ким вона прийде. І ненавидів же Возняк її кавалерів! Особливо одного, М-ка, якого вважав — безпідставно — за наймилішого їй залицяльника. В розмові зо мною він не щадив для нього ніяких найгіршого роду — політичних і особистих — закидів та обвинувачень, викликаних виключно непогамованою заздрістю. Очевидно, головної причини

своїх лайок на адресу бідолашного М-ка він не виявляв.

Врешті п. Ч. вийшла заміж, і за іншого, не М-ка, отже довелося покійному переболіти й цю свою невдачу.

Вже не знаю, в кому кохався після того. Здається, була якась молоденька учениця. Останньою дамою його серця — вже за приходу більшовиків — була молоденька панночка Б., до якої зідхав покійний потай від усього світу і, мабуть, і її самої. І ця палка його любов стала дівчині в пригоді, коли її ув'язнило НКВД разом із іншими юнаками і юначками, закидаючи їм належність до ОУН. Справа була поважна, і молоді дівчини загрозувала велика небезпека. Та тут Возняк виявив максимум відваги. Він взагалі не втручався в такого роду справи і звичайно відмовлявся інтерв'ювати перед владою за арештованих. Цим разом він натиснув усі пружини, використовуючи своє упривілейоване становище. Ходив і до партійних вельмож, і до НКВД і врешті домігся випущення Б. на волю. Начальник НКВД сказав йому, що випускає її на його особисту відповідальність.

Не знаю, чи мріяв покійний, що в подяку за визволення віддасть вона йому своє серце. В усякому разі цього не сталося, і Возняк так і помер старим кавалером.

А як палко мріяв він про одруження, свідчить той факт, що, захопившись Ч., він найняв собі велике помешкання з кількох кімнат і кухні, хоч воно йому, самотньому, й не було потрібне, придбав навіть двох ліжок до спальні. Інших меблів, правда, не справляв, мабуть, відкладаючи повне умеблювання на пізніше. Тож, прийшовши до нього, треба було гостеві сідати на єдиний стілець, а господареві на ліжко, або навпаки. Так і вмер наш академік нежонатим, полишивши на волю Божу єдину свою незрадливу приятельку — прегарну бібліотеку, яка в його неприбутному помешканні займала цілу велику кімнату.

Згадані вище любовні переживання, очевидно, тяжко відбивалися на самопочутті покійного й робили його ще більше нервовим. А був він і без того дуже великий «нервус», і з злиденного життя, і з перепрацювання. Це все разом робило його дуже вразливим.

Любовні невдачі інші люди топлять у вині. Возняк не пив ні вина, ні горілки, тільки часом пиво, і то не більше однієї «бомби». Раз тільки, пам'ятаю, випив він був щось три «бомби» пива в одному із віденських ресторанів і зле себе почував. Від того часу він уже стерігся. Отже єдиним засобом для нього, щоб забути, була праця. І Возняк у ній топив своє горе. Проте, хоч як багато часу забирало йому стегнення за дамами свого серця, — про ці походеньки мало хто й знав, — це ні трохи не відбивалося на його працездатності. Навпаки, це, здається, ще більше підстобувало й без того велику роботяцість.

АМБІТНІСТЬ ВОЗНЯКА

Покійний був незвичайно вразливою та амбітною людиною. Його дуже легко було роздратувати й вивести з рівноваги. Будь-чого він хвилювався, червонів і не легко було його заспокоїти. Живучи з юнацтва в самоті, без злагідного родинового тепла, без жіночого товариства, він не набув собі звички панувати над собою, прагнути до компромісового поладження дразливої справи, і тому ладен був з благої причини рвати всякі відносини з людиною, яка чимсь його вразила, може й не хотючи. І довго міг на неї гніватися.

Так він страшенно розгнівався на свого вчителя проф. К. Студинського й ніколи не міг цілком із ним помиритися. А за що — за добре серце Студинського! В університеті покійний належав до улюблених учнів Студинського, який його всяко протегував. І от коли Возняк скінчив університет і мав за собою пару праць, поміщених у виданнях НТШ, Студинський задумав провести його в дійсні члени товариства. Було це мабуть у 1910 році. Філологічна секція на внесок Студинського обрала Возняка дійсним членом. В ті часи дуже легко вибирали молодих адептів науки в дійсні члени. Майже всі учні М. Грушевського — Ст. Томашівський, Ів. Кривецький, Із. Джиджора, В. Гарасимчук, Ів. Крип'якевич та ін. дуже вчасно стали дійсними членами НТШ. Те саме діялося й по інших секціях, і Студинський ніяк не сподівався, що його протегованець не пройде. Тим часом сталося інакше. Саме ті молоді вчені, що самі стали дійсними членами, не маючи значного стажу — Ст. Томашівський і Ст. Рудницький — повели агітацію, щоб на майбутнє ставити кандидатам у дійсні члени гостріші умови, вимагати поважніших праць і титулу доктора, що його в Австрії не так уже й тяжко було досягнути. А що вони

(Далі на 10 стор.)

З НОВИХ ПОЕЗІЙ

Ж. ВАСИЛЬКІВСЬКА

РАНОК

Жадібно черпаючи
чужість нового дня,
місто грузне в сіраву
ранку.

Ранок підпирає
обрій міста
непевною, аморфною масою —
мрячною та слизкою,
сонною та творчою.

Сірим грибом ранок росте.
Місто ще темне, повне
чужої терпкості,
незріле, недоросле,
творче, як насіння
думок непосіяних,
розвіяних вітром.

Покрити ранком
дереворити облич
байдуже простучих
до циферблатів!
Порубати думки, —
безвольні, стереотипні,
а на пенях покласти
камінь.

(Твердий, невмолимий, непочатий,
цілющий, як смерть).
Може долотом, залізним молотом
кувати цей день недорослий —
викресать іскру
з холодної брили,
створити з аморфності форму.

Роздерти криком,
хрипким, диким,
тишком дереворитів —

і величність тиші, що вмерла,
закрита в душі...

І нехай буде рев сирен,
нехай буде товпа
і дикий поспіх.
Нехай зигзагами
конттури дня заламуються —
чорним дротом
між брилами каменя.

Може насіння,
що розвіяне,
десь корінням
проб'є неможливість заліза
і екзотичним невідомим цвітом
п'янко запахне
криваво забабравіє
між мурами...

Але як терпкість
ранньої чужості
стане звичайною
знайомістю —
як стане стилем,
нудко солодким,
м'яким бананом —
тоді не треба сповненості.

Нехай буде
натягнена струна,
стремління до заграви
далекого сонця.

Нехай ранок буде жабуринням,
творчим хаосом,
з якого народяться комети,
що ніколи не досягнуть мети.

ФІЛОСОФІЧНА СИТУАЦІЯ І НАША ДІЙСНІСТЬ

Якщо декого здивує те, що в поданому заголовку мова йде про «філософську ситуацію», то поспішимо запевнити його, що робимо це умисне, а не через недогляд. Щобільше, не хочемо приписувати собі якунебудь оригінальність з цього приводу, бо про філософську ситуацію, а спеціально сучасну, мова чи не в усіх сучасних визначних мислителів. Мова тут не тільки про теоретичне питання, що кожне думання, кожна система поглядів, все знання обумовлене якимсь способом даними обставинами, історичним місцем думки — це тема для себе, надзвичайно важлива, і, поспішимо сказати, вона ніяк не утотожнюється з релятивізмом чи нігілізмом. Ідеться нам про ствердження того факту, що сьогодні, силою розвитку модерної думки, напрямку цієї думки протягом кількох століть та силою критичного повороту цієї думки в наш час ми перебуваємо в духовій ситуації, коли такі важливі речі, як психічне перетворення світу, як політичне й соціальне переформування мапи земної кулі та інші сенсаційні відкриття, тріпотіли найважливішим питанням, чи краще — до нього зводяться: що є буття в своїй основі, яке наше покликання, які основні цінності? В надзвичайній інтенсивності цього питання полягає те, що сьогодні спеціально говориться про духову, а в тім і філософську критичну ситуацію нашої доби.

Таке ствердження не означає, що це питання було б популярним чи розповсюдженим, чи на устах усіх. Ні, воно не конкурує з гаслами, кличами й реклімами та сенсаціями дня. Але в кого воно не усвідомлене, не з'ясоване й не дразливе, в того воно в поведінці та в основі його знань і переконань притасне. Кожне переконання — релігійне, філософське, політичне й різне інше аж до приспаного конформізму — сьогодні може бути, в кожний момент, поставлене під знак запитання моральними і матеріальними струмами людства.

Таким надзвичайним станом пояснюється те, що в усіх духових ділянках масмо сьогодні справу з посиленнями критичними течіями: в науці з сильним розвитком критики наук (Плянк, Айхштайн, Де Бройль); в філософії з поворотом до радикальної декартівської постанови, тільки цим разом проти слабостей Декартової спадщини (Гуссерль), в мистецтві з «метафізичною метаморфозою» з запитом про «перші й останні» речі (Г. Грін, Мальро, Ман і т. д.), в релігії з очищенням та поглибленням суті релігійних основ, передуманням місієйних завдань та поновним запитом про значення «царства Божого» (соціальні енцикліки, Католицька акція, Світова рада церков).

І тут переходимо до другого члена нашого заголовку: українська дійсність. Тут не менш надзвичайна ситуація. Тільки нам не йдеться про сам факт еміграційного відірвання від ґрунту, ні про деякі інші соціальні та культурні ненормальності. Вони безперечно мають своє місце й роль теж в перспективі нашої теми. Нам ідеться вужче про ту дивну ситуацію, про той кризовий етап внутрішнього роздвоєння, що ми, будучи включені в чужий духовий світ та навіть розуміючи його, залишаємося в дійсності осторонь від сучасних духових проблем. Точніше: в той час, коли ці духові питання ставляться перед нами — як національною спільнотою — не менш гостро, як для «зовнішнього» світу, в нас ці питання не були — чи були тільки частково — порушені як наші власні питання. Така ситуація є не тільки критичною, але й загрозливою, бо вона засуджує всі наші духові зусилля, культурні й політичні на поверховість, а тим самим на неуспіх, безплідність і кожноразове нове, таке саме поверхове, розпочинання. Цей стан примушує нас розглянути декілька складників цієї нашої сучасної філософської ситуації.

Однією з таких актуальних філософських, чи пак світоглядних, тем, яку в нас часто згадують і декларують, а менше ділово говорять і дискутують, є проблема... «ідеалізму — матеріалізму». Що ця тема стала в нас важливою — це ненормальність зовнішнього порядку. Але що вона ніколи поважно в нас не була трактована та що в суті речі мало цікавить нашу громадську думку, це вже внутрішня ненормальність.

Зовнішня ненормальність полягає в тому, що проблема ідеалізму й матеріалізму, так як її актуалізували в нас більшовики і в таких формах, як вона була актуальна за часів Маркса, Енгельса та відмирала в часи Леніна, вже давно пройдений етап в науці та філософії. Власне її «науковий» характер є тим, що найкорше-перемогла європейська думка. Згадані вже великі науков-

Кирило МИТРОВИЧ

ці, критики наук в першу чергу показали, що наука ніяких світоглядних проблем не ставить і не розв'язує; що її образ світу є тільки функційним образом світу, а про буття світу тільки апропо наук можна питатись, і то в іншій площині думання, ніж науковий дослід. Це тільки завдяки консервативній постанові більшовиків та комуністичних партій в Європі питання «науковості діалектичного матеріалізму» трактується в мало продаваних партійних підручниках філософії.

Властиве ставлення філософської проблеми ідеалізму-матеріалізму відбувається сьогодні в цілому іншій площині. В першу чергу треба зазначити, що як «наукове» обґрунтування проблеми матеріалізму, так і раціоналістично-філософське, що коринилося в Юма, Лока чи у французів 18 ст. — не пережило 19 століття. Випливало воно з вузької раціоналістичної настанови, яка все бажала розв'язати зовнішньо-механічними категоріями думання. В ідеалістів ця сама настанова приводила до раціональної аналізи й сполуки понять і втворювала уявну цілісну замкнену систему, в якій на абсолютній точці було «я», а вся решта була його поняттями. Але практично такої дискусії не було, бо навіть філософи, ідеалісти чи матеріалісти, вносили більше нюансів до своїх систем, ніж доктринери-ідеологи, які все спрощували на службі свого фанатизму.

Сьогодні в філософії, в питанні про буття, панують погляди про респектування своєрідності розчленування буття, отже плюралістична настанова (Гаутман, Гайдеггер, Марсель). Саме питання ставиться в іншій площині, ніж перед тим, а саме — в площині загального досвіду буття, що є цілком іншою річчю, ніж зовнішньо-дослідний підхід або раціональна аналіза понять. В актуальному європейському розумінні колишнє питання ідеалізму-матеріалізму не ставиться, а ставиться проблема буття багато глибшим способом.

В додаток треба ще зазначити, що ті, які в нас цю справу порушували, за дуже малими винятками, самі забували про деякі основні речі. Наприклад, ідеалізм в нас зв'язувано з християнством. А у вузькому розумінні ідеалістичні системи є не менш ворожими церкві Христовій, як і матеріалістичні. Філософія, яку визнає церква та яку подас своїм вірним, є філософією плюралістичною в питанні буття, яка визнає в його основі один творчий абсолютний принцип, особовість Божу.

А якщо далі питатися про деякі інші погляди в нас, то іноді не трудно було б додати за деякими волюнтаристичними переконаннями матеріалізм основних визнаваних цінностей.

Можна отже ствердити, що в даній справі панували і панують в нас неясні погляди, нез'ясовані до кінця переконання та поверховість ставлення справ. Це все вкупі складається на те, що в нас філософське думання та глибокі світоглядні переконання підмінені «ідеологіями». Ідеологія є якраз тим «ерзацом», який під виглядом високих чи глибоких поглядів заступає потребу обґрунтування становища, а в суті речі зводиться до декількох формулок, які згодом стають зброєю для певних цілей, основою фанатизму, а нерідко й заклинання-магії. Не можна твердити, що в нас так не бувало, та краще вже на цьому не зупинятися.

Про роль і місце ідеології в суспільному й культурному житті треба сказати ще одне слово. Ідеологія, як висування й пов'язання декількох принципів, які відзначають в якійсь ділянці переконання та прагнення прихильників певної групи, має безперечно своє місце в житті спільноти. Однак в такому випадку не можна забувати про їх «виривання з контексту», про їх відірваність від уґрунтування та навіть частковості. В такому випадку ідеологія ніяк не обмежує творчу світоглядну й філософську працю й дискусію над виявленням основ даних принципів. Не виключає вона навіть певних розбіжностей в обґрунтуванні й аргументації та не виключає ділового обміну думок з іншими «ідеологічними» групами.

Коли цієї свідомості обмежень немає, тоді ідеології перетворюються в сліпі догми. дискусії навколо них в доктринерство, а відношення до інших груп в фанатичне поборювання.

Тут треба сказати ще декілька слів про т. зв. «відідеологізування». Воно потрібне з різних поглядів. В першу міру як усвідомлення дійсного характеру ідеологій. В обмеженій формі вони можуть і повинні ліпитися як основа переконань певних груп, а в ширшому розумінні — як основа нашої цілісної на-

ціональної постанови в обличчі певних загроз та певних завдань. З іншого погляду потрібне відідеологізування там, де не йдеться про ідеологію, а про практичні, позитивні речі. Такі речі, як економічні питання, політичні, соціальні й деякі культурні питання, там де вони не заторкають принципових справ, а тільки практичні розв'язки, т. зв. «технічний» бік справ, практичну доцільність, там не тільки можливе, але й потрібне повне відідеологізування та розв'язка чисто «позитивна», прагматична. Це є теж вимогою розподілу компетенцій та т. зв. «фаховості», на що в нас слушно в останні часи звертають увагу. Таке відідеологізування поєднує в собі пошук певних основних моральних принципів, як і ділової розв'язки теоретичних і практичних потреб.

«Ідеологія це система думок чи комплекс понять, які видаються людині як абсолютне пояснення світу та даної ситуації, однак в той спосіб, що людина сама себе обдурює з метою самовиправдання, притасання або вимини». Як і ділової розв'язки теоретичних і практичних потреб.

Брак розвиненого філософського думання в суспільному масштабі дуже негативно впливає на цілість ставлення наших національних і культурних проблем. Не йдеться тут про те, що філософія сама собою може зробити все, але і неправильним є те широко відоме твердження, що «філософія попід небеса літає». Філософська думка, з одного боку, кристалізує в загальних формах метафізичний та моральний досвід даної спільноти, і в цьому розумінні є вершком та основою її культури, духової настанови та особовості. Безперечно, ця думка знаходить вислів далеко поза підручниками філософії. Вона проявляється в мистецтві, літературі, політично-моральних прагненнях, у звичаях і стилі життя. Однак у повному досягненні вона мусить знайти засіб та форму в критичній філософській мові та поняттях, які переносять даний особистий досвід в цілість здобутків людського духа. Найбільш зрілі народи завжди визначалися вершками досягнень філософської думки, чи це були греки, німці, французи, англійці, чи індуси або китайці в своєрідній філософській настанові.

З другого боку, філософська думка уточнює та критично обґрунтовує категорії думання в інших ділянках культури даного народу. Ця критична праця починається вже в поодиноких ділянках на вищому щаблі їхнього розвитку та, з'єднавшись із загальною філософською культурою, впливає зворотно на уточнення метод, завдання і місця даної ділянки в цілості культурного життя. Цей критичний бік філософської думки не

менше в нас потрібний. Поза тим, що в нас є «не додуманим до кінця», не завершеним в нашій духовості та культурі, ми ще хвиємо на нез'ясованість метод, мети та основних цінностей в поодиноких ділянках. Треба ствердити, що зовсім не йдеться тут про якусь уніфікацію, глянцшальтацію думки в своєрідній новій якійсь «ідеології». Філософська думка визначається різноманітністю та рівночасно спорідненістю в глибокому дослідженні суті речей.

Очевидно, справа в нас не легка з потребою розвитку філософської думки. Традиції наші в цій ділянці дуже малі. В одній недавній доповіді про філософський словник нашої мови стверджено було, як мало оригінальних творів в нас з філософії і як мало перекладів. В багатьох випадках просто бракує нам слів для перекладів та безперечно доводиться нам користуватися новотворами.

Далі потрібно розрізнати, в інтересі самої філософської думки, чисто історичні зацікавлення від творчої філософської думки. Історичний досвід зводить філософську думку до мертвого об'єкту, до філософських тонкостей та ерудиції, а не обов'язково формує духовість доби. Безперечно, докладне історичне вивчення є конче, в даному випадку повне дослідження української філософської думки та споріднених здобутків нашої культури. Це забезпечить не тільки усвідомлення та тяглість наших духових залогів, але й спричиниться у великій мірі до уточнення філософського словника та мовних засобів. Однак потрібно обов'язково глибше зупинитися на актуальних проблемах і темах нашого спільного духового буття та насвітлювати загальні питання духовості доби так, як вони нас торкаються.

Ми цю тему в загальних рисах порушили з переконання, що відповідних кваліфікованих сил в нас не бракує, тільки треба актуалізувати проблему й збудити зацікавлення ширших кіл.

Габрієле д'АННУНЦІО

1863-1938

СНІГ

Спадає сніг на білу Землю-матір
Сумирно. І в заслуженім спокої
Земля його приймає: бо багато
Вона плодів людині споридила.

Зритель хлібороб, як на полях зіпрілих
Яскріє сніг; до столу він сідає;
Йому всімається надія з серця,
А з склянки — юний винограду витвір.

— Спадай же, снігу, з миром! І коріння
Хисти і зародки; вони дадуть же
Людині — хліб і силу трав — худобі.

Спадай же з миром — щоб удні воскреслі,
Тобою ситі, люди в долах бігли,
Немов слухняні табуни і ріки.

Переклад М. Орест

Групові виставки українських мистців

Відбулась вона 29 жовтня — 18 листопада в прекрасних залах Українського інституту Америки, що міститься в одному з кращих і відоміших будинків Нью-Йорку. Володимир Джус, який купив цей будинок минулого року за ціну коло чверть мільйона доларів для українських культурних потреб, зробив цим був сенсацію в нью-йоркській пресі, а українцям велику прислугу. Уже один той факт, що виставка відбувалась на 5 Авеню біля Метрополітального музею, як також участь у виставці Олександра Архипенка, — притягли на виставку не-

ного мистцями українського походження, що живуть тепер в США, Південній Америці і Західній Європі. Виставлене не являє собою презентації передовіших течій, а тільки перекий різних стилів і напрямків, практикованих тепер українськими мистцями. Природно, що ті стилі часто позначені впливом напрямів, що переважають у країнах, де живуть виставлені мистці. Однак, ми надіємось, що відвідувач цієї виставки без великих труднощів вирізнять деякі формальні риси, типові для українського мистецтва, як от нахил до ритмічності гри ліній і кольорів. Естетичні принципи цього мистецтва можуть бути помічені зокрема в працях модерних напрямів, показаних на цій виставці.

«Ми маємо честь показати тут гарну колекцію праць Архипенка, які покривають сорок років (1916-1956) його мистецької творчості; групу праць визначного візантолога і маляра Олексія Гриценка, як також малярство пані Галини Мазепи, яка недавно здобула першу мистецьку премію Венесуели за 1956 рік. Ми дуже зобов'язані приватним колекціонерам за чимало важливих праць із їхніх гарних колекцій і за їхню допомогу в уможливленні цієї виставки».

Нью-Йоркська преса позитивно відзначила виставку в кількох рецензіях чи нотатках, зокрема, крім Архипенка, також праці Мирослава Радиша, Михайла Мороза і Галини Мазепи.

Куток виставки Архипенка

(із збірки Возняка)

звичайно велике число американських відвідувачів. Асоціація українських мистців у США опублікувала в каталозі виставки таку про неї нотатку:

«Асоціація українських мистців в США була запрошена Українським інститутом Америки організувати ретроспективну виставку сучасного мистецтва, творе-

Ю. Л.

Богдан РУБЧАК:

ЕЗРА ПАВНД

(1885—1956)

«Він має сильний і впертий характер, і завжди ображає людей. Проте, я думаю, що він — геній...»
Вільям Батлер Єйтс

Відцвів пізній романтизм, символізм і декаданс, ця квітка папироті, яка фосфоричним світлом так приманливо кликала заблуканого в темряві, і строката пісня Свінбурна була справедливим фіналом вікторіанської доби. Але що дали? На початку двадцятого століття англо-американська поезія — ні, вся європейська поезія — потребувала нової ідіоми, яка проголосила б новий час. Був ще Томас Гарді і молодий Єйтс, але вони не могли виконати завдання — вони були спадкоємцями дев'ятнадцятого століття. Десять у паризьких кафе, за стосом брудних тарілок, писав свої імпрізації Гійом Аполлінер, щоб штовхнути Європу в веселу акробатику дадаїзму. Але й він не був призначений висловити свою добу, хоч чарівний за своїм сонцем, як прекрасна перерізнана надвое помаранча, з своєю вежею Ейфеля, що мости пасе, з езотеричним релігійним містицизмом своєї «зони». Проте, і він і його внуки сюрреалісти — надто відірвані від життя, щоб бути речником його, надто сомнамбулісти, щоб говорити про день. Потрібна була справді велика людина, справді сильна людина, яка до дна зрозуміла б потреби доби і яка стала б мостом між традицією й майбутнім, яка знала б, що майбутнє треба будувати на непокитих підставах минулого.

Езра Павнд став лицарем нової поезії. Він був озброєний до зубів: великий поетичний талант, першорядний літературознавець і критик; знаменитий ерудит і знавець всіх галузей мистецтва; відважний, енергійний організатор. Під його безпосереднім чи посереднім впливом англо-американська, та й чи не вся західна, поезія набрала своєрідного тону й кольориту. Проміння його світла діють менш чи більш відкрито й на наймолодших поетів тепер, навіть на тих, що його ніколи не читали. Його духові надбання стали універсальним добром.

Езра Павнд народився в штаті Айдаго і здобув вищу освіту в Пенсільванія коледжі в Гемілтон коледжі. Почав був читати лекції з романських мов у Вобеш коледжі, але його несправедливо втягнули в один скандал і примусили покинути працю. В 1908 році він переїхав до Венеції, а рік пізніше оселився в Лондоні. Там він написав літературну студію «Дух романсу», дві збірки поезій, приготував кілька розвідок про японські форми поезії і став провідником літературного угруповання «Імажисти». Почав цікавитися малюванням і скульптурою і став близьким приятелем Года-Бжецьки, про якого написав монографію, де вперше висловлює свої оригінальні думки про мистецтво. В 1914 році він переклав низку китайської поезії (антологія «Китай»), а також написав чотири драматичні твори — «Чотири п'єси для танцівниць».

Під його натиском на видавців вийшла книжка тоді ще невідомого Джемса Джойса «Портрет мистця молодим чоловіком», і він «відкрив» у Лондоні молодого американського студента Т. С. Еліота. Висилаючи поему Еліота («Любовна пісня Альфреда Пруфрока») редакторці Poetry magazine в Чикаго, він й писав: «...Щодо Еліота, я мав рацію. Він прислав мені найкращу поему, яку мені довелось колинебудь одержати від якогонебудь американця. Дай Боже, щоб це не був його єдиний успіх...»

До відомого журналіста Менкена він писав два дні пізніше: «Додаю поему останнього інтелігентного чоловіка, що я зустрів — молодого американця, Т. С. Еліота. Я думаю, що за ним варто б стежити».

Старовинна грецька поезія, найновіша французька, японська й китайська поезія, стиль Генрі Джеймса, провансальські трубадури, музика й малювання — все це й багато більше входило в засяг студій Павнда. Він присвячував довгі ночі, щоб пізнати життя й проаналізувати світ. І все це приготувало його до твору його життя — епічної поеми «Cantos».

Після першої світової війни Павнд переїхав до Парижу, де вчився скульптури в Константина Бранкусі й продовжував писати свою поему. В Парижі він «відкрив» ще двох молодих американців, безпритульних ветеранів — Ернеста Гемінгвея й Е. Е. Камінгса.

Проте в Парижі він довго не був. В 1919 році він поселився в Рапалло, де написав оперу «Віон» і здобув славу доброго композитора. Далі перекладав китайську літературу, видав антологію найновішої американської поезії, зосереджу-

вався на студіях італійського середньовіччя. В книзі «Абетка читання» він дав серію цінних думок про літературу, а в книзі «Провідник по культурі» висловив свою езотеричну теорію розвитку культури людства. Також написав в той час «Абетку економії» (розвідка на економічні теми), «Джеферсон і Муссоліні» (розвідка на політично-суспільні теми) і книгу про значення грошей в історії людства. Під час другої світової війни Павнд написав ще чотири книги на економічні теми і переклав збірку творів Конфуція на італійську мову.

Тяжко сказати, що саме було найважливішим вкладом Павнда в зростання модерної поезії — його поетичний талант, його критична чутливість чи його хист організувати.

Як організатор Павнд був феноменальний. Він розбудував групу «Імажисти», заклав літературно-мистецьку групу «Вортексисти», редагував за своє життя десятки літературних журналів, десятки антологій. Його висока кремезна постать з розкуйовдженим рудим волоссям і вогненно-червоною бородою була помітна на кожному літературному зібранні, та кожним концерті в Лондоні, а потім в Парижі. Він організовував літературні виступи, мистецькі виставки, концерти. Він плевав тісні зв'язки не тільки з передовими американськими й англійськими письменниками, але також з Рабіндранатом Тагором, з Жаном Кокто, Жюль Роменом, Міґуелем Унамуно, які були його близькими друзями. Між його добрими знайомими були також Жорж Брак, Пабло Пікассо, Бранкусі, Франсіс Пікабія, Ганс Арп, Года Бжецька, Саті.

Не один поет чи мистець світової слави до сьогодні пам'ятає допомогу, матеріальну чи моральну, яку йому дав Павнд. Очевидець розказує, як він три дні і ночі беззастанно переконував од-

ного молодого розчарованого життям скульптора, щоб той не вчиняв самогубства. Еліот згадує, що він за останні гроші годував голодних молодих поетів, або віддавав свою одіж тим, що цього потребували. Він був готовий розплатитися ціле життя тому, працю якого він був зацікавлений. «Він був так пристрасно зацікавлений творами, які, він мав надію, його протеже будуть продукувати в майбутньому», пише Еліот, «що часто вважав їх... літературними машинами, про які треба дбати й які треба наолилювати задля їхньої потенціальної продукції».

Критика Езри Павнда — це доктрина модерної поезії. Щоб бути модерним, поет мусить до дна пізнати самого себе і проаналізувати своє докільля. Головний прецепт — невтомна наполеглива праця. Поет мусить пізнати своє мистецтво до дна, бути знавцем всього найкращого в своїм мистецтві. Він мусить бути докладно ознайомлений з класикою, з середньовіччям, з ренесансом, з літературою Близького й Далекого Сходу, з творчістю своїх сучасників. «Читайте! читайте! читайте!» Зосереджуйтеся на писаннях Арістотеля і Лонджінуса», радить він в листі одному молодому поетові.

Бути модерним — значить не повторювати того, що було вже сказане. «Краса», пише Павнд, «це швидкий відхід між двома кліше». Бути модерним — значить бути собою в повному розумінні цього слова.

Критична проза Павнда часто має розмовний тон. Це тому, що Павнд, як і Аполлінер, висловлював чи не найцінніші свої думки не на папері, а в розмовах з своїми друзями. Його поради молодим поетам є без сумніву одним з найголовніших його вкладів у новітню західну культуру. Еліот розказує про «операцію», яку Павнд проробив над його поемою «Пустинний край».

«В Парижі я поклав був перед ним рукопис розлізлого й хаотичного поеми

По сторінках радянської преси

У «Літературній газеті» від 20 грудня стаття Ол. Полторацького «Проти збіднення спадщини», в якій автор бори́ть роман Яновського «Майстер корабля» і пропонує перевидати його. Оборона звучить комічно, але все ж оборона.

«Думаю, що не буде помилкою, — пише Полторацький, — сказати, що виданий у 1954 році „Нарис історії української радянської літератури“ міститиме мало надто нетерпимих оцінок того чи іншого літературного твору...»

«У згаданому нарисі „Майстер корабля“ разом з „Чотирма шаблями“ зараховується до творів, проіннятих антинародними ідеями українського буржуазного націоналізму та космополітизму. Шкідливі ідеї, як твердиться там же, „привнесли письменники до розриву з правдою життя, з принципами реалізму й народності“».

«Як, на нашу думку, „Майстер корабля“ звучить сьогодні, коли після написання твору минуло понад чверть століття?»

«Насамперед ніяк не можна сказати, що „Майстер корабля“ належить до творів, що характеризують генеральну лінію розвитку нашої літератури. — Це твір, так би мовити, „периферійного“ значення. В ньому зображено досить вузький світ переживань героїв і самого автора. Письменник тут, крім того, наслідує деякі модерністські західні романи того часу, твір позначений багатьма рисами літературного манерництва, яке ніколи не було свідченням літературної зрілості (нагадаймо, що в час писання роману Ю. Яновського було 25 років). Слідів українського буржуазного націоналізму, при всій упередженості, породженій існуючою оцінкою, я не знайшов. До них можна віднести хіба що морську романтику, яка пронизує твір. В час, коли писався роман, захоплення „морськими перспективами“ України справді було однією з типових для буржуазних націоналістів рис. Однак у сьогоденні історичних умовах мотив „морської романтики“ втратив реакційність і просто „не звучить“. Можна погодитися з тим, що у формі і в темі „Майстра корабля“ є деякі елементи космополітизму, — справді, за винятком мови, форма його великою мірою запозичена в „читабельних“ західноєвропейських романістів першої чверсті сторіччя. Момент національний тут майже відсутній. Не виявлений належно і мотив батьківщини, хоч не слід закривати очей на те, що Яновський цілком співчутливо змальовує прагнення одного з головних героїв роману, матроса Богдана, будь-що повернутися на рідну землю.»

Досі у нас було уявлення, що в процесі

так зв. «реабілітації» є дві категорії реабілітованих: замордовані письменники, спадщини яких «упорядковують», і ті, що вижили. Цих останніх відновлюють у членах спілки письменників. Як виявляється з замітки «В секції прози» (в тому ж числі «Літературної газети»), це уявлення потребує уточнення, бо видно, що й відновлені в членах спілки вже не живуть. У згаданій замітці сказано, що відбулося обговорення творчості Григорія Епіка, а під кінець такий абзац:

«На вечорі виступили також М. Сиротюк, А. Тросянецький і дружина Г. Епіка — Віра Мусіївна Епик, яка поділилася спогадами про життя і творчу роботу письменника». Отже, Епик не живе. А Хоткевич, Тулуб, Поліщук та інші, відновлені в членах спілки? Але на такі питання там відповідей не дають.

У зв'язку з цим знову питання: які в них критерії щодо реабілітації і хто має лишитися назавжди проскрибованим? Певно, на це питання не дадуть відповіді й у самій спілці письменників, бо, як видно, на кожну реабілітацію вони чекають директиви ЦК. Проте ясно, що для деякого заборона об'єднана назавжди. Так, А. Метченко в статті «Історизм і догма» («Новый мир» 12, 1956) про Пільняка пише таке:

«Ми зобов'язані ширше показувати, з якими реакційними ідеями і з якими дійсними ворогами боролась радянська література, зобов'язані давати відсіч спробам спотворено показувати цю боротьбу. Деякі літератори за рубежем з поспіхом підносять на щит Пільняка. Історики радянської літератури старшого віку пам'ятають, що писав Пільняк, і вони могли б гідно відповісти літераторам, які, чернячи під прапором боротьби з культурою особи всі завоювання радянської літератури, намагаються кликати нас назад до декадентства. Але наша молодь часом піддається на таку провокацію: вона нічого не чула про Пільняка. Чи не доцільно було б про таких письменників, як він, говорити дещо докладніше?»

Хто з українських письменників має поділити долю Пільняка? На це відповіді там теж не дають.

Ніна Родзевич у «Вітчизні», ч. 10, 1956 (стаття «Зісторії англо-українських літературних зв'язків») подає чисто фактичні дані про літературні взаємини між Україною й Англією і, приємно відзначити, майже не додає ніяких пропагандивних стандартних вкладок. Перелік фактів одначе неповний, бо авторка не могла подати відомостей про те, що в цій ділянці робили люди, про яких згадувати заборонено.

„Пустинний край“, яка вийшла з його рук — половиною оригінального рукопису — в вигляді, в якому є сьогодні. Я хочу вірити, що той рукопис назавжди пропав: проте, я хотів би, щоб замітки й поправки на ньому збереглися як беззаперечний доказ критичного генія Павнда».

Павнд не був сенсаційним пропагандистом типу Марінетті чи Трістана Царі. Він не був критиком емоційним, як Гійом Аполлінер. Його критика — це дозрілий дорогий плід вдумливої розсудливості й подивугідно глибокого знання.

Поезія Павнда так многогранна й складна, що про неї неможливо щонебудь сказати в цій короткій замітці. Найважливіший поетичний твір його — «Cantos», який він писав все своє життя, — велика епічна поема, на приблизно шістсот сторінок друку. Це епіка сьогодишньої людини, сьогодишнього світу. Епіка двадцятого століття. За висловом Еліота, це представлення сучасного пекла. Жорж Сеферіс говорить, що це велетенська мозаїка. «Читачеві», пише Сеферіс, «крутиться голова, коли він перегортає сторінки й зазирне вкладки текстів з чужих мов; вклади інцидентів і розмов, часто чужими мовами; людей відомих з історії і зовсім невідомих, яких несподівану присутність він не може собі вияснити; красивидів, які переносять класичну добу в ренесанс, в нашу добу, або навпаки...» І справді, в цій поемі ви знайдете стару грецьку мову, латинську мову, італійську мову, французьку, китайську... Ви знайдете дискусії про літературу, політику, історію, економію, філософію, уривки звичайних собі розмов і тривіальні анекдоти. Факти з життя Федеріга д'Урбіно й виправдання політики Муссоліні. Китайську поезію й дисертацію про Шекспіра. Словом, уламки всього, що творить культуру людства.

Повернімся знову до Еліота, щоб в нього знайти вислів впливу Павндової поезії. «Я не можу пригадати нікого з моєї чи молодшої генерації, чия поезія (якщо вона чогось варта) не була поліпшена студіями поезії Павнда», пише він.

В 1939 році, на початку війни, Павнд виголосив серію розмов по італійському радіо, в яких гостро критикував США й виправдував Муссоліні. Немає сумніву, що більшість тих розмов була пропагандою проти альянтів. Він шукав стабільності суспільства й вірив, що тільки диктатор типу Муссоліні може це завдання виконати, бо Муссоліні, мовляв, буде своєю теорією суспільства на культурі, а не на капіталістичній системі. В 1942 році американський уряд проголосив його зрадником, а коли альянти зайняли Італію, він потрап у американський полон. В місті Пізі його загордили колючим дротом і весь час допитували, підозрюючи його в шпигунстві на користь ворога. Результатом цього був нервовий розлад і цілковите психічне заломавання. В 1945 році його перевезли до Вашингтону, де мав відбутися суд над ним. Проте, день перед судом лікарі визнали його божевільним. До кінця свого життя він жив у Елізабет госпіталі, де докінчував свої «Cantos» і писав багато статей та розвідок.

В 1949 році Павнд одержав Bollinger Prize, літературну нагороду, яку запропонувала Бібліотека Конгресу. Кілька тижнів пізніше в журналі Saturday Review of Literature появилася низка редакційних статей, в яких автори ставили питання: відколи то Бібліотека Конгресу дає нагороди зрадникам держави. Вийшов великий скандал, який вийшов далеко поза межі літературного світу. Еліота, який подав Павнда в кандидати на нагороду, обвинувачувало в організуванні фашистської змови. Відгомін цього скандалу зазирнується в американських літературних журналах ще й досі.

Павнд був повною людиною, справжньою людиною. Гуманіст. Не типу Гете чи Томаса Мана, бо не любив мас, був справжнім аристократом духа. Всеідадний своєму мистецтву. В його душі не існувала боротьба між буржуа і мистцем, як в Гете, Мана чи навіть Еліота. Він був жрець свого мистецтва, людина ренесансу — в ньому було щось від Леонардо да Вінчі і може щось від Цезаря Борджа. Можливо його доля була така трагічна тому, що він не народився в свою добу — в добу шпиг, в добу шаленого кохання й перснів з міцною отрутою.

Проте, хочеться думати, що його доля була така трагічна саме тому, що він був типовим сином нашої доби. Розгйданої. Без коренів. Він був сином доби, яка не хоче мати синів, в якій люди гістерично шукають виходу, якогось ґрунту; якоїсь краси, якоїсь «духмяної романтики». Ми можемо засуджувати Павнда — адже засуджувати легко. Але багато тяжче його зрозуміти.

Олександр ДОВЖЕНКО

ПОЕМА ПРО МОРЕ

Це уривки з літературного сценарію до фільму про Каховку, що над ним працював останній рік свого життя Олександр Довженко.

Редакція

*

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високо,
Горами хвилі підійма.
Ми на покладі пароплава «Некрасов».
Чаруючий світ пливе передо мною: сині
води, білі піски, білі хати на зелених
високих горбах. Пропливає Канів.

*

Ось і могила Шевченка. Величаво підноситься над рікою Тарасова гора.

*

І блідий місяць на ту пору
Із хмар де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі...

Пісня починається зразу, з першого метра титрів цього фільму. Її співає сильний хор на «Некрасові». Пісня шириться, росте, розливається на вечірніх просторах Дніпра.

*

Птиці летять надо мною, хвилюють мене. З дитячих літ мене хвилюють птиці, що летять у вечірньому небі.

*

До мене підходить людина середніх років. Хто він — учитель, інженер, садівник, — я не знаю. Але є в ньому щось близьке мені й рідне. Ми обидва з ним колись у ранньому дитинстві блукали босоніж по незайманих пляжах цієї великої ріки нашого народу, обидва пили її м'яку воду. Він щасливий з того, що я пливу по рідній ріці, а я щасливий, що він пливе по ній і ці дівчатка і хлопчачки, і дві пари молодожонів з першими грудними дітьми, і річковики красиві, і задумливі колгоспники. Він тихо питає мене:

— Це ви?
Я кажу:
— Так.
Він тисне мені руку.
— Дякую.
— Я подумав — це, напевно, ви. Про що ви думали зараз?
— Власне, ні про що, — відповідаю я йому — ... тобто про все.
— Ви думали про домівку?
— Думав про життя. Я весь у владі почуттів. Думаю: який прекрасний світ і яке прекрасне життя, і чому рідко люди відчують це?
— Так. Це ріка навіває вам думи. Я теж, коли пливу, завжди в її владі... Як плюскоче вода!.. Ви йдете...
— Додому хочу. В село, де я народився. Листа одержав.

*

І, ніби скоряючись спогадові нащадка, виникають в степу наймити. Ось їх величезні натовпи при березі Дніпра. Сотні човнів. Ось лежать тисячі бідняків — чернігівських, полтавських, курських, смоленських, подільських, чекають винайма. Ось вони йдуть широкою рівниною. Дніпро сріблиться в даліні. Розпечене до крові сонце вже на заході. Вся безмежна рівнина і Дніпро, і безхмарне небо залиті каламутно-червоним світлом посухи. І здається ця жменька наймитів загубленою й печальною, як журавлиний клич. І пісня їх печальна. Може бути, вони її складають тут же про себе — такі виразні їх обличчя:

Ой, бурлака молоденький
Вийшов рано з дому.
Гей, і прослалась
Довга стежка йому
Молодому.

*

Чумаки проїжджають із Криму в темних просмолених сорочках. Худі воли круторогі, голий степ. Безпощадне сонце ворогує з землею. Співають чумаки хрипкими басами:

Із Одеси преславної
Завезли чуму.
Упав чумак край дороги,
Гей, гей, горенько йому.
Воли його круторогі понору стоять.
На могили столітній кобзар доспівує свою думу сердешним дівчатам:
А із степу гайворони,
Гей, гей, до нього летять...

*

На синє небо виходять зорі.
Я проводжаю Філона Бесараба в його нову хату. Дуже приємний його двір і біла літня піч. Звичайно все літо він спить під відкритим небом.
— Мені б хотілось записати, Філоне, що виніс ти зі складного досвіду свого життя, — кажу я другові.
— Небагато. Я простий робітник землі і розумію, що життя моє само по собі,

як щось окреме, не має значення. Великий, звичайно, загальний його зміст.

Голос у Бесараба чистий і глибоко проникливий, як це буває в немолодих людей, яким доводилося більше працювати й думати, ніж говорити.

— Вже не знаю, скільки мені років — шістдесят чи триста. От я лягаю спати після трудового дня — ось моя лежанка, справа Дніпро, зліва степ, над головою всесвіт. І вже, повір, не має значення, прокинусь я вранці на роботу чи помру вночі. Нема в мене ні заздрощів, ні зла, ні страху. Я не політик, звичайно, хоч можна й думати, що я великий політик. Що я знаю? Недобрий хліб породжує сум, добрий хліб, звичайно, мусів би радість породжати. Таке.

Задумливі обличчя розумних, стриманих на посмішку людей говорять дечого багато, і турбота на обличчях свідчить мені, як важко часом дістається народу його трудовий героїзм.

— Я поїхав, батьку! — почувся з темноти голос його сина.

— Ідь здоровий.

Загав самоскид. Філон Васильович витирає широкою долонею своє античне чоло й лягає на лежанку.

Здалека, з боку Дніпра, доноситься безупинний глухий гуркіт земснаряда.

*

Неописано чудова літня ніч в степах України. Широкі простори, видимість велика, величава. Небо в мільйонах зірок.

Темно й не темно. Все чаруюче коло

У Кармелі, місті поетів

Чим славен Монтерейський півострів? Для одних — розлогими кипарисами, ранковими туманами і щедрим сонцем, коротше кажучи — вічним літом. Для других — тридцятьма мовами, що викладаються у Військовій школі мов, де в 1955 році запроваджено також українську (через неї я й осів тут). Для третіх — поетами, мистцями й композиторами, що живуть на ньому.

Монтерей, колишня столиця Каліфорнії, разом із трьома сусідніми містечками, творить чудове місце для туристів. Із гори, де й мені довелося поселитися (ближче до Парнасу!), кризь віковічні сосни видно безмежний океан і голі скелясті береги. Там ще й досі лежать рештки піратських човнів, велетенські кісточки китів та інші романтичні аксесуари. Ні індіан, ні вігвамів уже немає. Замість них — біленькі дімочки, переважно в еспанському стилі, переважно еспанські назви вулиць. Над усім еспансько-мехіканський дух — дух Кортеса й непокірних ацтеків!

Кармель, де нібито живе п'ятдесят поетів, знаходиться всього п'ять миль від Монтерею. Це, кажуть, живцем перенесене місто з берегів Середземного моря, десь із півдня Франції чи Італії. Таке враження ще більше посилюється великою наявністю французьких та італійських вин у кармельських, по-європейському привабливих, крамничках.

Блукаючи вечорами по різних культурних імпрезах, я забрів одного разу на якісь незвичайні збори. Читав свої поезії Рендел Джерел (Randall Jarrell), що прилетів сюди з Вашингтону. Сорокарічний, та вже з довгою бородою (останній крик моди!), у потертій піджачку, з навмисне незграбно зав'язаною краваткою, він промимрував свої перебарвняні прозаїзмами вірші, артистично ніяковіючи на сцені. Після всього, коли вже затихли гучні оплески, я підійшов до поета й познайомився. Подарував йому свою The Muse in Prison. Тільки на скінчилася подарункова церемонія, як до мене підійшов літній уже чоловік і відрекомендувався:

— Мадж... Мене інтригує назва цієї книжки, що ви подарували її нашому гостеві, — признався він.

Так почалося наше знайомство. Я став постійним відвідувачем зборів американської асоціації письменників Book-lovers (Книголюби). Незабаром мене запросили прочитати доповідь: «Ми не багато знаємо про українську літературу. Щось про неї».

12 листопада в міському будинку відбулася моя доповідь на тему «Український літературний ренесанс двадцятих років і політика Кремлю щодо нього». Було присутніх понад 30 авторів, що уважно слухали і жваво цікавилися сучасним станом української літератури. Обурювалися зв'язкою політикою Москви щодо інших літератур у СРСР. Доповідь тривала біля години і пройшла, можна сказати, блискуче.

З нагоди доповіді американський тиж-

землі і Дніпро в сріблястім сяйві, і від усього йде ще тепло. І нема тиші: від Дніпра далеко розноситься благородний гармонійний гул земснарядів. А над далеким гулом чується пісня.

Це Олеся іде й Горенко. Не курить дорога. Озеро спить. Ось обміліла Конка і старі верби. Далеко за Дніпром на горі біліє Берислав.

— Сьогодні на будівництві, коли я розливала розчин, мене запитав той редактор, чи як його: що б ви хотіли бачити в картині, яких людей — великих чи малих, і чи хотіли б бачити кохання? — Олеся ніжно пригортається до Гуренка. — Я сказала йому: звичайно кохання, а люди щоб різні, але більше малих, ось як ми з тобою, як я і ти. А він мені каже: ви люди не маленькі. Ви, можливо, сьогодні самі великі люди. Держава наша, каже, тому й велика, що ви в ній великі, звичайні малі люди...

— Потім він запитав мене про особисте життя.

— Ти сказала йому щонебудь про мене?

— Сказала.

— Що ти сказала?

— Ну, ти сам повинен розуміти. Взагалі я сказала, що хотіла б бачити в картинах почуття глибокі і дуже сильні, щоб говорили ніжні слова і цілували й плакали, щоб і проклинали.

— Кого? Для чого? Фантазії...

— Не махай рукою... Все щоб було...

*

Такого руху, як в цей вечір, ще не бачили на будівництві. Іде перекриття прорана Дніпра. Безупинним потоком, здійснюючи пиліюку, несуться гучні самоскиди. Всі механізми в дії. Кравчина

невик The Carmel Pine Cone Cymbal (Кармельські шишкові цимбали) вмістив майже вичерпні відомості про мою скромну особу. В цьому ж числі була надрукована дуже прихильна рецензія пера Е. Л. Маджа під назвою «Поневоле культура» на мою англomовну книжку.

Серед моїх слухачів був також Робінзон Джеферс — один із найсвітліших американських бардів. До речі, він живе тут на береговій скелі у кам'яній вежі, яку сам збудував кількадесять років тому. Невдавано змушений був продати кілька акрів довільної землі (зрештою, йому не потрібної), щоб заплатити податок за минулі роки. Але помирати збирається таки у вежі. Про його недавню подорож до Індії широко писали місцеві часописи. Він вибирав найвіддаленіші провалля і дикі, майже неприступні скелі, шліфовані припливами й вітрами, і там присиджував годинами.

Під час знайомства, потиснувши руку, він відразу ж приголомшив мене: «Чому Гоголь не писав по-українському?» На щастя я не розгубився й ще швидше відповів питанням: «А чому Бернард Шоу не писав по-ірландському?» Старезний бард, знаючи про мету мого звернення, поспішив дати дозвіл: «Ну,

Поляки відзначили в Нью-Йорку ювілей Франка

В гарному будинку фундації ім. Т. Костюшка в Нью-Йорку 27 листопада Польський науковий інститут в Америці влаштував вечір для відзначення сторіччя народження Івана Франка.

«Але не тому беру слово про Івана Франка, що по місцю народження є його краєм. Мене полонило те в Франкові і українському народі, — так близко промовляв полякові, — прагнення волі». Так промовляв на вечорі Казімір Вержінський — один з найбільших сучасних поетів Польщі. Він висловив подив до універсалізму Франкової творчості й діяльності та вдало підкреслив духове сирітство Івана Франка серед свого народу, яке (сирітство) не потривало однаке і одного століття, бо тепер до Франка горнуть всі. Говорячи про «анексію Франка Москвою, яку Франко називав багном і тюрмою народів», Вержінський сказав наприкінці своєї цікавої і теплої промови, що омріяна Франком вільна Україна була б кінцем тюрми народів і зокрема кінцем неволі та залежності Польщі від Москви.

Вечір відкрив д-р Оскар Галешкий, один із видатніших польських учених та професор Фордгемського університету в Нью-Йорку, передаючи провід ввечора п. С. Скетельському — директору Польського наукового інституту в Америці. Біографію Франка переповів д-р Василь Лев. Були також заслухані доповіді і есеї д-ра Альфреда Берль-

забув про свою втому, хоч він уже кінчає зміну. Він теж один з художників цієї великої панорами. Злагоджений потік машин, грім екскаваторів на кам'яноломах, плавний рух будівельних кранів в урочищі темносиній висоті, сигнали, світло, гуркіт падаючих у воду кам'яних глибо, плескіт шалених вод, затиснених камінням, хвилює й радує його.

А на греблі, на найвищій будівельній точці — весь зір і слух — працює крановий машиніст. З ним син — хлопчисько, той самий Михайлик, що бачив на могилі похорон скитського царя. Під час повороту крана кабіна наче ширяє над землею й річкою, розкриваючи справу наліво і зліва направо незвичайної краси вечірню панораму будівництва.

Михайлик зачарований. Цієї краси вистачить йому на все життя.

Колись, може, стане він інженером на таких будовах, про які й подумати сьогодні не можна, але ця краса для нього перша. Це перша картина світу, яка окрипила його дитячу увагу. Тільки батько його трошки втомився, тому й розмова з батьком якось не клеїться.

— Тату, а на Марсі теж такими кранами канали робили?

— Так, очевидно, такими.

— І екскаватори крокуючі там?

— Так.

— А ми полетимо з тобою?

— Куди?

— На Марс.

— Чого? Там теж людям не мед. Холодно. Їсти чортма. З квартирами біда. Одна

назва, що марсіяни.

— У нас краще на Землі?

— Не знаю, синку. Як кому. Працювати скрізь треба... Краще на Єнісей поїдемо або на Кременчук.

тоді перекладайте мої вірші по-українському. Побільше!»

Я подякував і чомусь подумав про Осьмачку. Та ж незміренна скорбота і та ж вічна похмурість.

Після доповіді я пішов зустрічати захід сонця в Кармелі (ця насолода починає входити в мою звичку). Червоне, неспівмірно велике сонце маєстатично сідало в Тихий океан, що, здавалося, кипів від зустрічі з вічним жаром. Із боків поволі темнішали розлогі кипариси, над затокою поновляла свою владу нічна прохолодна темін. Я сидів на лавці й думав про Михайла Драй-Хмару, що десь далеко за цією безмежною водою, на Далекому Сході, помер у концтаборі для дроворубів. Коли я в своїй доповіді читував поетів лист про його страждання від голоду на каторжній праці, одна літня вже поетка витрала слези. Вона все своє життя збирала поезії про лебедів. Тепер її збірка збагатилася на Драй-Хмарин сонет і біографію.

Коли я повертався додому на своєму «Понтіяку» кривулястою доріжкою (д-р Ярослав Коропей каже: «Гейби бик пройшовся!»), увесь півострів потону в місячній повені. Проти моєї біловидої хати сріблилися екаліпти. Колібри вже спали. Лише кущ ромену, поруч листовитого кактуса в квітнику, палав проти місяця — як цвіт папороті.

Такі ночі бувають ще хіба на Херсонщині!

Яр СЛАВУТИЧ

штейна, Євгена Маланюка, Юрія Лавріненка і Емілія Роска — польського публіциста, що промовляв українською мовою. Невелика, але добірна своїм складом аудиторія нагородила рясними оплесками виступ Йосипа Гірянця, що майстерно виконав «Пролог» і один інший уступ із поеми «Мойсей».

Польські і українські газети Нью-Йорку відзначили цей вечір, як «небуденну подію», що дає «поштовх до поширення і затиснення контактів між літераторами і науковцями обидвох народів».

СПЕКТАТОР

Кожний, хто хоче поглибити своє розуміння творчості Шевченка, нехай придбає книжку проф. д-ра Юрія БОЙКА, щойно видану Українським Вільним Університетом у Мюнхені:

Тарас Шевченко на тлі західноєвропейської літератури

Ціна одного примірника — 1 американський долар чи рівновартість його в іншій валюті.

Замовлення надсилати на адресу: Prof. J. Boyko, Ukrainische Freie Universität, München 8, Ernst-Reuter-Str. 4/III

Ілько БОРЩАК

СЛІДАМИ ГЕТЬМАНА РОЗУМОВСЬКОГО У ФРАНЦІЇ

Та ось матеріали, що зберігаються в Нансі, у паперах Станіслава Лещицьського, приносять новий доказ про знаності гетьмана Розумовського з Францією. Це листи маршала Франції Льювендала до графа д'Аржансона. Кілька слів про ці дві особи.

Ульрік-Фредерік-Вальдемар Льювендал (1700-1775) був данського походження. Він народився в Гамбурзі й відзначився як маршал Франції під час так званої війни за австрійську спадщину. Це він захопив відому в 18 віці фортецю Берг-он-Цем у Голландії. Був він приятелем Григора Орлика.

Марк П'єр граф д'Аржансон (1694-1764), приятель енциклопедистів, був за військового міністра Франції, що йому Григор Орлик був чимало зобов'язаний своєю кар'єрою (Див. нашу статтю в «Ділі» від 21 і 22 жовтня 1933 року).

27 травня 1754 року маршал Льювендал був у особистих справах у Любліні, в Польщі, звідки писав до д'Аржансона, що зустрів у Ряшеві двох російських старшин, що шукали його раніше в Варшаві та Кракові. «... Один з тих старшин був капітан Нарвського полку Розендаль, фінського походження, але народжений у Москві. Другий старшина оселився у Львові, як купець-ювелір, француз з походження — Сен Поль. Перший дістав у мене авдієнцію, спитав досить таки збентежено, чи я маю шифр, щоб листуватися з Францією. Я відповів, що не маю шифру, але не вагатимуся негайно послати гінця до Франції, якщо справа варта цього. Тоді Розендаль заявив, що його надіслав до мене граф Розумовський, президент Академії та гетьман козаків, що про нього Ви, певно, багато читали в газетах і що його рідний брат є фаворитом цариці. Гетьман Розумовський надіслав п. Розендала до мене, щоб я йому дав пашпорта до Франції або вислухав його та переслав його пропозиції. Капітан Розендаль вибрав останнє й сформулював імені гетьмана, що п. Розумовський бажає задля себе й задля своєї родини опіки Його Християнської Величності (Людовік XV), що цариця старіє й що він (Розумовський) передбачає після її смерті руїну для Росії.

«Я спитав п. Розендала насамперед, чи брат гетьмана, фаворит, також є згідний з пропозицією п. Розумовського. Капітан Розендаль відповів, що він цього не знає, бо послав його тільки гетьман, але обидва брати зв'язані такою приязню, що він певний, що фаворит знає про заходи свого молодшого брата, тим більше, що їх інтереси спільні й що вони ризикують однаково. На моє запитання щодо характеру бажаної опіки від Його Християнської Величності капітан відповів мені, що гетьман бажав би, на випадок смерті цариці, мати змогу відіхати до Франції. Капітан додав, що гетьман чекає першої відповіді нашого двору й що тоді він, певно, докладніше відкриє свої карти. Не зважаючи на стриманість капітана, я міг витягти від нього, що гетьман вже віддавна, під притокою замовити розкішні меблі у Львові, надіслав туди кілька разів велику суму грошей. Я зрозумів також, що в разі нашої опіки гетьман готовий віддати нам усі бажані послуги. Капітан казав мені також, що аташе російських амбасад у Відні та Лондоні українці з походження і що йому вони є особливо віддані. Я навіть міг бачити, як ті аташе листувалися з гетьманом: листи надходили до французів-ювелірів у Львові, що передає їх грекові-купцям, що мандрує через Київ, до Глухова, на Україну, де гетьман має свою столицю. Існує ще в Польщі офіцер, якийсь капітан Лінден, що є також кур'єром у гетьмана.

«Гетьман благає, щоб з нашого боку вжити всіх заходів обережності при листуванні з ним, бо він згине, якщо про це дізнаються в Петербурзі. Тут мушу додати, що острах гетьмана перешкодив йому вибрати доброго агента, бо капітан Розендаль людина надто полохлива й навіть обмежена. Він згодився виконати доручення гетьмана виключно під умовою, що вже ніколи не повернеться до Росії й що він діставатиме від п. Розумовського до смерті річну пенсію в 5 000 французьких ліврів. Зрештою, в цьому одному лише визнаю розум капітана, в інших справах цього не видно.

«Хоч уся ця справа у знайшов досить заплутаною, але вважав, мій Пане, за доцільне зreferувати Вам докладно, щоб Ви зробили з неї відповідний висновок.

«Я сам кінчу свої справи за тиждень і тому прошу Вас подати всі належні в цій справі інформації амбасадові Його Величності у Варшаві, бо я відповів п. Розендалеві, що він зможе за якийсь час звернутися до нашого амбасадора, що від нього він одержить або пашпорт,

(Продовження)

щоб поїхати до Франції, або ту чи іншу відповідь від Вас. В цілях конспірації я прохав п. Розендала не показуватися у Варшаві, а покищо замешкати в одному з моїх маєтків.

«Тому що ця справа не є моя таємниця, я нічого про неї не скажу п. Кастера. Ви самі порішіть, як далі повести цю справу або зовсім кинути її.

«Щоб цей лист оминув цікавість німецьких агентів, надсилаю його через молодого старшину Жібса, з мого полку».

(Листи Льювендала, що з них ми подаємо уривки, є копії. Оригінальних листів ми не знайшли в архіві франц. військового міністерства. Можливо, що вони зберігаються в родинному замку Аржансонів у Chateau des Ormes Граф. Льювендал походив од данського короля Фрідріха III й служив у арміях Августа II польського й російської цариці Анни. На французьку службу Льювендал став 1743 року. Його друга дружина була полька, графиня Шамбек, що пояснює маєткові справи Льювендала в Польщі. Його дружина була розведена жінка Яна Браніцького).

У відповідь на цього листа граф д'Аржансон відписав 13 липня 1754 року до маршала Льювендала:

«П. Легран, військовий комісар, що займається справами Росії, приїхав позавчора. Він передав мені листа, що його Ви мали за честь надіслати до мене. Я конферував у справі цього листа з п. міністром закордонних справ, а потім разом з ним ми були в короля, що йому ми прочитали Вашого листа щодо гетьмана Розумовського. Його Величність порішила, що можна вислухати все те, про що говорите п. капітан Розендаль і що можна йому сказати, що в разі потреби гетьман знайде у Франції захист і опіку. Але тому, що справа ця є вельми делікатна, і тому, що раніше, ніж заангажуватися в такі перемови, треба мати гарантії щодо певності агента, треба спершу випробувати п. Розендала в дорученнях загальнішого характеру, щоб їх викриття не принесло великих неприємностей інтересам Його Величності. В цьому питанні Ви краще, ніж хтось інший, зможете порадити нам, коли повернетесь до Франції. Покищо король наказує Вам відослати п. капітана Розендала з Вашого маєтку в Польщі до Страсбургу, де капітан чекатиме Вас, коли вертатиметься до Франції й коли привезете його тоді до Парижа».

12 серпня 1754 року новий лист од маршала Льювендала до д'Аржансона, вже з Берліну: «... Тому що відома Вам особа (Розендаль) не є більше в моєму польському маєтку, а знаходиться в Данцігу, я негайно відписав цій особі, щоб вона зустрілася зі мною в Гамбурзі, де я буду 24 серпня».

Зрештою, 30 серпня останній лист Льювендала: «Чекаю кожної хвилини новин від відомої Вам особи (Розендала), що його Ви доручили мені привезти до Франції». На цьому кінчається тека паперів, що зберігаються в Нансі. Яка ж була роля місії Розендала? Чи приїхав він до Франції? На всі ці питання годі сьогодні, за браком документів, дати відповідь. Але все те, що ми подали вище, яскраво свідчить про те, чого властиво шукав Розумовський у Франції 1754 року...

Зрозуміло отже, що в інструкції, даній у Версалю кавалерові Дугласові, що його надіслали з таємною місією до Петербургу, читаємо: «П. Дуглас має довідатися, як це буде можливо, в таємний спосіб, про причину відкликання з України козацького гетьмана, про те, що саме в Петербурзі думають про вартість цього народу (українського) і як з цим народом поводитися Петербурзький двір». (Оригінал інструкції зберігається в паперах арх. міні. закорд. справ. Пор. Bou-taric; Correspondance secrète inédite de Louis XV sur la politique étrangère avec le comte de Broglie, Percier etc... Paris, 1866, 2 vol. Взагалі про зацікавленість особою гетьмана України в вищих класах Франції XVIII віку знаходимо також в Gazette de France 1752, стор. 313, та 1753, стор. 290).

Властиво кажучи, жодного «відкликання» Розумовського не було, а просто гетьман, як завжди, влітку виїхав з України до столиці імперії. Але Версаль, як те ми бачили, мав свої інформації про Україну та її гетьмана й пильно слідкував за кожним кроком Розумовського...

Кавалер Дуглас, спритний і елегантний шотландець, швидко досягнув довіри російського двору, подобався цариці Єлисаветі й незабаром зробився конфідентом майже всіх петербурзьких достойників. Інформуючи французький у-

ряд про стан у російській імперії, Дуглас не забував і своєї інструкції про Україну. Його реляції (Correspondance entre le Chevalier Douglas, ministre de France en Russie et M. Duraud, résident de France en Pologne, 1755-57. Національна бібліотека, рукописи Fr. 10660-10661) часто-густо торкаються «країни козаків».

«... Я маю, — писав Дуглас 16 лютого 1756 року, — всі підстави гадати, що населення на Україні дуже пригнічене, хоча не так, як за попередніх часів. Дух незалежності, що так довго панував у козацькій нації, живе досі на Україні. При першій революції, що так часто трапляється в Росії, можна, як завжди, чекати відгуку на Україні».

Дуглас зібрав також відомості про Розумовського, що його знав особисто: «... це симпатична людина, з нахилом до доброго життя, що для нього всі оддасть все. До великих справ ця людина не є здібна» (2 травня 1756 року). Як бачимо, Дуглас поставився критично до можливості висунення Розумовського на лідера революційної України, що так усміхалася Версалю...

Але все ж, маючи на увазі неминучу війну з Пруссією, Дуглас радив своєму урядові нав'язати якийсь безпосередній контакт з козаками, що на випадок війни складатимуть головну силу імперії, бо «самі росіяни мало чого варті під цим оглядом» (19 червня 1756 року).

Дугласа швидко відкликали до Версалю, і на його місце прийшов славновісний шевальє д'Еон де Бомон (див. нашу статтю «Заповіт Петра Великого» в «Україна», 1950, ч. 3, стор. 179). Повернувшись до Франції, він зложив свої спомини про Росію (Архів міні. закорд. справ, Мém. et Doc., vol. 5, Russie, що їх видано лише в 1774 році в збірці Les loisirs du chevalier d'Eon de le Beaumont, Amsterdam, vol. I, стор. 27-36), де, між іншим, читаємо: «Князівства Київське, Чернігівське та країна українських козаків утворюють Малу Русь (це тут, здається, вперше у французькому офіційному документі зустрічається назва «La Petite Russie», хоч д'Еон де Beaumont уживає також і назви «Україна»), що її мешканці є дотепні, зручні, хитрі та дуристі. Гетьманський уряд міг би мати дуже великі політичні наслідки, якби його посідала амбітна людина. Гетьман бо — це вождь козаків, численної нації, що за часів якоїсь кризи може зробити страшну. Петро Великий, хоч який був деспот, не міг уникнути козацького повстання. На щастя для Росії, теперішній гетьман (Розумовський) є людина лагідна і, як оповідають, не має стільки розуму, щоб задумати, реалізувати й підтримати якийсь політичний проект».

Як бачимо, Дуглас, що знав особисто гетьмана, і д'Еон де Бомон, що не знався з ним, були одностайні: Розумовський не здавався їм здатним на якусь антиросійську акцію. Чи треба тут казати, що французькі представники в Петербурзі нічого не знали про місію Розендала? Але Версаль все ж мусів рахуватися з думками своїх представників в Петербурзі. Тому Франція не рвала остаточно своїх стосунків з мазепинцями в Криму, а, як ми писали про це деінде (див. наше «Великий мазепинець. Григор Орлик», стор. 161-162), навіть фактично піддержували Мировича й Нахимовського, останніх мазепинців.

Один лист Де Броя до мазепинців діяв до рук московського амбасадора в Варшаві Гроса, що переслав його до Петербургу. Цей факт та певно чутки, що почали кружляти навколо Розумовського (можливо, що старання Дугласа та д'Еона де Бомона залишили якісь сліди), все це спричинилося до суворого «рескрипту» цариці на ім'я гетьмана. Тоді, 12 квітня (стар. стилю) 1757 року, Розумовський поспішив одписати канцлерові Воронцову листа («Архів кн. Воронцова», 4^о, стор. 373-427), де, вдаряючи на свою лояльність до Росії, обурювався на мазепинців, що наводять на цей край «недовірченість в то время, когда ни одна душа здѣсь безбожнаго мнѣнія (себѣ «сепаратизму») не имѣетъ, но напротивъ того всѣ пребывающіе въ непоколебимой вѣрности къ Ея Императорскому Величеству...»

Щоб ще більше довести свою лояльність, Розумовський навіть пропонував «ізвести» в Криму Нахимовського й Мировича, тобто поспішно вбити їх через своїх агентів. (Канцлер Воронцов, правда, не погодився з такими проектами Розумовського, бо вважав, що літні мазепинці самі незабаром помруть...) Проте ця рясність в підкресленні своєї «лояльності» зайвий раз свідчить про те, що Розумовський таки мав якісь зв'язки з Францією, зв'язки, що ледве чи поділилися б у Петербурзі... Не даремно

20 серпня 1757 року французький амбасадор у Петербурзі писав до свого уряду: «Мені передавали (хто?), що тутешній двір підозріває гетьмана козаків, що свого часу повстали проти царя Петра, а тепер живуть у кримського хана...»

Але згодом, як судити з документів французького архіву міністерства закордонних справ, ця справа завмерла. Розпочалася семилітня війна проти Пруссії, і українські козаки, союзники Франції, виступили в похід проти неї. В кінці, що з'явилася в Парижі 1758 року під заголовком «Lettres des officiers français» читаємо, що французький король мав у низці своїх славетних союзників знамениту козацьку націю. «Союзником» Франції вважав Україну також і тодішній міжнародник та юрисконсульт уряду Réal. (Див. його «La science du Gouvernement, Paris, 1756, том 6, стор. 555). Не зайвим буде тут додати, що 1758 року відомий у XVIII ст. французький маляр Louis Tocqué (1696-?), що від 1756 року жив у Петербурзі, де, між іншим, вплинув на творчість Д. Левицького, зробив відомий портрет К. Розумовського, що сьогодні мусить зберігатися в якомусь російському музеї. 1762 року Шміт гравірував цей портрет, у що на нього гетьман є намальований в убранні XVIII віку: червоний фрак, оздоблений золотом з биндами орденів св. Андрія і Білого Орла (польського). Підпис на портреті, що його подав Шміт, має такий вигляд: Parve Russiae ad Utrquam rivam Borystenis Dux (див. Louis Tocqué par le comte Arnauld Doria. Paris, 1929; D. Roche. L'arrivée et le séjour des Tocqué en Russie, Buel de la Société d'Histoire et de l'art français, 1910). Самий палац Розумовського в Батурині й церква в Почепі були збудовані за планами французького архітекта Jean-Baptiste Michel Vallin de la Mothe (1729-1800) (Див. ще «Україна», стор. 28), що збудував, між іншим, Академію мистецтв у Петербурзі, де вчився пізніше Шевченко. Зрештою Кирило Розумовський прагнув до всього французького. 8 березня 1760 року, наприклад, він повернувся з Петербургу на Україну, і при ньому було чимало французів, як нотує Яків Маркович у своїх «Древних записках», Москва, 1859, стор. 345).

(Закінчення в наст. числі)

Дмитро Чижевський про книжку Маланюка

В рецензії на книжку Є. Маланюка Нариси з історії нашої культури (Нью-Йорк, видання ОЧСУ, 1954, 80 стор.) проф. Дмитро Чижевський пише в англійському журналі УВАН у США «The Annals...» (число за зиму-весну 1956):

«Наш поет також добре відомий як видатний, а часом блискучий публіцист і критик. У цій книжці він виступає як історик української культури. І треба сказати, він робить це з успіхом. Ця книжка являє собою збірку чотирьох жваво написаних есеїв, які, звичайно, не претендують на вичерпний огляд української культури. Але у всякому разі вони присвячені найбільш цікавим періодам. Автор розглядає передвісників культури в «геокультурі» (перший есей), потім дає характеристику Київського періоду (другий есей), барокової епохи (третій есей) і дев'ятнадцятого сторіччя (четвертий есей — «Ніч бездержавности»).

Далі в рецензії подано низку критичних фактичних зауваг і поправок, яких вимагають окремі місця в праці Є. Маланюка. Чижевський заокруглює свій в цілому позитивний відгук на книжку Маланюка так:

«Однак, дрібні неточності не стосуються основного змісту книги, в якій автор опрацював або згадує мимохідь ряд інтересних думок, що є варті дальшого розгляду. Для мене особливо концепція „геокультури“ (можливо нещасливий термін), як це представлено в першому есеї, здається особливо вартою уваги. Натяки такої концепції про роль природи в Україні можна вже було знайти у романтиків. Характеристика Київської Русі, висока її оцінка культури, яку наваряд чи хто сьогодні заперечив би, є цілком успішна. Менше блискуча характеристика періоду барокко, в якому суперечності самого українського суспільства повинні б бути бути згадані (напр., принаймні релігійні суперечності або суперечності між гетьманом, урядом і Запорозькою Січчю тощо). Кінцевий есей „Ніч бездержавности“ терпить від деяких перебільшень: бездержавність Польщі 19 ст., напр., або Чехо-Словацьки (від середини 17 до 19 ст.) не була абсолютною перешкодою для розвитку незалежної культури високого рівня. До бездержавности України долучалися ще й інші причини, про які автор майже нічого не каже».

Олекса ГРИЩЕНКО

3 книги спогадів „БІЛА ШЕЛЬМА“

Із книги спогадів Грищенка, що її автор готує до друку під назвою «Біла шельма» українською і французькою мовами, ми взяли три уривки: у першому автор розповідає про подання цієї книжки, в інших — дитячі різдвяні враження. Олекса Грищенко — відомий український маляр, народився 1883 року в Кролевіці. Освіту здобув у Петербурзькому, Київському та Московському університетах і в Московській художній школі. Перша мистецька виставка в Москві 1909 року, пізніше Грищенко розгорнув свою мистецьку діяльність, живучи переважно у Франції. Про розміри цієї діяльності можуть свідчити такі дані: 13 виставок у Парижі, 30 у інших містах Франції та по європейських центрах. Його картини можна бачити, крім паризького музею модерного мистецтва, в багатьох мистецьких колекціях Європи й Америки.

Як і чому

Як з'явилися в світ оці мої спогади? А зовсім просто. Ось уже тридцять років живу я у Франції. Кожне свято, кожна подія у французькій родині, куди ввела мене химерна доля, були тим поштовхом, що відживляв у мені переживання моїх молодечих років.

Пережиті пригоди, чи то веселі, чи то сумні, одні за одними набрали виразних форм; оповідання чимраз ширші й докладніші, упорядковувалися до тієї міри, що врешті мені спало на думку списати їх на папір.

Сприятлива година не забарилася прийти. Сталася це однієї зими, найтяжчої за останню війну, дванадцять років тому. Круті обставини того часу тримали мене на припіллі в Кань. Малювати я не кидав, але про виставку в Парижі годі було й думати. І от під час предвечір'я вечорів тієї прикрої пори, я постійно й щораз більше думав про мою рідну Україну та й остаточно вирішив узятися писати свої спогади.

З часом навіть найменша дрібниця набрала для мене особливої вартості. Усі ці оповідання, що їх я подав щиро, правдиво, без ніяких вигадок і прикрас, є не що інше, як звичайні плоди мого життя та особистих спостережень. Я писав їх без документів. Одна лише збірка українських пісень була мені за вшан-зілля та допомагала відтворювати атмосферу моєї далекої батьківщини, відгородженої від західного світу сумнозвісним залізною завісою...

На щастя, пам'ять моя зберегла всі суттєві подробиці життя й давнього побуту, всі імена й дати історичних чи особистих пережитих подій. Книжки, що їх я читав колись, школи й три університети, де я здобував освіту, теж, звичайно, стали мені в пригоді.

Але завжди я був передусім малярем. Недарма І. С. Остроухов, завідувач Третьяковської картинної галерії в Москві, сказав якось про мене: «Щоб із Грищенка були люди, треба його позбавити бібліотеки, відібрати від нього всі книжки та оселити десь на безлюдному острові».

Цей досвідчений знавець малярства не помилився. Два роки в Царгороді, два — в Греччині й на Криті, шість місяців у Португалії й два роки в Іспанії були тому найкращим підтвердженням. Почуваючи себе скрізь вільною людиною, а не бідолашним виванцем, я проте добровільно зрікся всіх принад, які могли б мене відтягнути від праці, і так занурився в неї, що, коли доводилося працювати навіть серед велелепної гомінкої юрби, мені здавалося, ніби я перебуваю сам-на-сам із своїми мальовками. Ця кількарічна праця в благодатній самотині й була тим безлюдним островом, що його мені побажав І. С. Остроухов.

По п'яти роках мого перебування в Парижі, куди, мов магнет, притягував мене Делякруа у свій малярський світ, Рене-Жан підтвердив думку завідувача Третьяковської галерії, написавши: «Завдяки Царгородові — ми маємо Грищенка».

Різдво

Після іменин бабусі ми починали готуватися до Різдва, цього найбільшого й найвеселішого свята на Україні.

На гроші із щаднички купували аркуші кольорового паперу для нашої таємничої зізди, що мала нагадувати віфлемську зірку, яка привела трьох царів з далекого Сходу з поклоном до народженої Боголюдини. Ця шестираменна зізда робилася з прозорого паперу, а її кути оздоблювалися китичками з різнокольорових тоненько покра-

яних папірців. У прозорій середині зізди — образок Різдва Христового, намальований на проолієному папері, що освічувався ззаду свічкою. Опісля ми приправляли зізду до довгого держака, так що її можна було обертати направо й наліво.

Скінчивши наші шкільні завдання, ми пізно вночі робили офіцерські еполети з золотого паперу й декорації до «машкарату», або, як ми казали, «мушкарату», й «кози». Впродовж кількох тижнів ми шукали за справжніми шаблями, острогами, сукнею для «Машіри», героїні цього дійства, й кожухом для «діда».

За тиждень до Різдва наш різник Порфирій, справжній велетен, приходив до нас колоти кабана, що його відгодували з дев'ять місяців. Заколотого кабана смалили на солом'яному вогні на кризі річки. Федусь, найбільший ласун, завжди умудрявся одержати свинячий хвостик, що ним він так ласувався. На-ша матуся й сестра Варварка виробляли всякі ковбаси, паштети, шинки, варені з корицею, перцем і запашним зіллям.

На Свят-вечір у кухні, в кутку під іконами, на лаві, покритій запашним сіном, ставили великий казан з яшиною кашею й поряд величезний горщик з узваром, що його сік ми пили цілих два тижні.

На вечерю подавали за звичаєм горохову юшку з грінками, великого смаженого сома або солоного судака з Каспію. На десерт була густозаварена яшна ка-

ша, щедро полита медом.

Тільки не з'їли кашу, як вже чути шкрябання за замороженими вікнами й голоси: «Благословіть колядувати». Лямпу погашено; морозяний дух вривається в кухню. З'являється тьмяно освітлена зізда і наповнює кухню таємничим шелестом паперу. Вона фурчить, коли її обертають то вправо, то вліво, а під час цього прегарні голоси співають Різдвяну коляду: «Нова радість стала...» Брат Микола своїм теплим басом підтягає колядників, обдаровуючи їх мідяками, а Варка частує цукерками.

Тепер нам черга виходити. Спочатку ми відвідували сусіду — пана Кукловського. Приходили до нього з «козою». Я був за офіцера. Олександр, що зображав «діда», вштовхував козу до хати, і Гриць у вивернутому кожусі, з рогами на голові і з борідкою, рачкує й затагує хрипким голосом:

Олекса Грищенко в ательє

Йосип ГІРНЯК

3 Остапом Вишнею

БЕРЛІНСЬКЕ ЛІКУВАННЯ

Юди, їхня зовнішність та привітність, упорядкованість комунікації, послужливість урядовців і запобігливість та чемність обслуги, багатство товарів і загальний добробут — все це, здавалось, пригнічувало радянську людину. За напруженнями зусиллями зберегти свою іронію та гумор до «капіталістичного» Заходу Остап Вишня не міг заховати свого захоплення і подиву до всього навколо. На кожному кроці, у кожному місці, куди він вступав, вражала різниця між свободою і радянською дійсністю.

Всі ми, приїхавши на Захід, зразу намагалися забезпечитися одягом і всіма атрибутами гардероби, щоб хоч на деякий час улегшити побуту турботи. Павло Михайлович змінив тільки свою «радянську зовнішність», щоб нею не звертали на себе уваги та щоб мати змогу непомітно появлятися між публікою. Однак для свого сина-одинака (від першого подружжя) нічого не жалів... Наша кімната кожного дня заповнювалася пакетами з одягом, іграшками, дитячим велюсипедом та автами, все це було дуже старанно вибране під смак і бажання любимця сина. Коли ж я йому нагадував про безоглядність і безсердешність митних посіпак у Шпелівці, Павло Михайлович запевняв, що вони теж батьки і теж мають синів, тому пробачай Остапові Вишні, що дозволив собі перейти межі дозволених норм, тим більше, що це все повинно бути узгоджено за рахунок його особистих потреб. При повороті мій скептицизм виявився більш реальним, і розчарованому батькові довелося попроситися з цими багатствами на користь дітей шепетівських чиновників... Вони теж мали синів, для яких закордонні іграшки та одяг були неприступними, тому люблячі батьки конфіскували у проїжджих все, що попадалося.

Професор, до якого Павло Михайлович вдав за порадами, після докладних аналізів, послав пацієнта до приватної санаторії біля Ванзее, де він повинен був пройти досить довгий та прикрий курс лікування. Хворий відтягав з дня на день свій від'їзд із Берліну, але коли під час нашої екскурсії до зоологічного парку він в акваріумі знав тяжкого приступу болів і мені аж довелось при допомозі скорой допомоги відвезти його до пансіону, він сам переконався, що основної причини подорожі до Німеччини далі відкласти не можна.

У прекрасній околиці, в колишньому поміщицькому маєтку, лікар-спеціаліст внутрішніх хвороб влаштував невеличку санаторію, де ми з Остапом Вишнею повинні були провести кілька тижнів. Для нього був встановлений суворий режим. Крім всяких ліків та процедур, він мусів шість тижнів непорушно лежати в ліжку, крім теплої молока не можна було приймати ніякої їжі. Перші дні Павло Михайлович переносив досить мужньо ці лікарські настанови, навіть, жартуючи сам над собою, намагався бути дисциплінованим пацієнтом, однак терпцю йому стало тільки на чотири-п'ять днів... Як дитина, ховаючись від лікаря, покидав він ліжко і годинами висиджував біля вікна та писав «Берлінські усмішки», потім, відпочиваючи від писання, стежив за життям дикої птиці на озері, над берегом якого була наша санаторія. Пристрасний мисливець не міг збагнути, чому це дикі крижні, гуси, лебеді плавають по німецькому озері і не бояться наблизитися до берега та до людських рук сягати по ласощі, тоді як у Дніпрових плавнях, в Алешках біля Херсону, йому доводилося цілими днями вичікувати обережну качку, яку треба було заманювати прив'язаною за ногу до шувару домашньою крячкою чи дерев'яними опудалами-селезенями та ще й хитрими дудочками імітувати качину мову. А вже найбільше чудними здавалися йому довколишні сусідів-німців... бо й справді, як могла не здивувати радянську людину така картина: раннім-ранком хлопчина з великим плетеним кошем на спині іде велюсипедом, і біля кожних воріт чепуреньких вілл підвішене на спеціальному для цього гачку полотняну торбину, наповнену свіжим пахучим печивом. І так він проїздить усю околицю. Неприбрані, ще заспані господині виходять до воріт та висипають із торбин булочки і, вложивши туди належну плату, знову вішають їх на гачки. Хлопчина, об'їхавши усіх відборців, через годину-дві, вертається цією ж дорогою і знімає свої торбини, вже без печива, але з грошима. І ось, не втримавшись, радянська людина на все горло вигукне: «Гей, безпритульні, де ви? Чого зівасте? Невже не бачите, яка тут роботенька?!» Прокінувшись від цього вигуку, протерши очі, я дивлюсь на свого товариша по кімнаті і питаю, в чому річ? У відповідь чую: «Йосипе Йосиповичу, а чи не пішли б ви к чорту з вашим соціалізмом?»... Таким обопільним запитом кінчалися наші спільні розмо-

«Я коза-дереза
Пів бока луплена,
За три копії куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами
І ніжками затопчу,
Хвостиком замету...»

Коза то задкує, то підступає наперед, а в цей час над нею два офіцери б'ються на шаблях. «Дід» жартує з глядачами.

Все просто, по-сільському, як водилося з давніх-давен.

Гарненькі панянки беруть мене за руки: «Хто це може бути? Хто це? А-а, це Лексійко Грищенко!»

Нас частують солодощами, обдаровують мідяками, після чого ми йдемо далі по місту, обходячи.

У самий день Різдва матуся будила нас до першої служби Божої о четвертій годині ранку. Заспані, ми насилу взували висушені коло груби наші чоботи і, святково вбрані, з башликами на головах, разом з дідом, переходили майдан, засипаний кучугурами снігу, де не було ні стежки, ні сліду.

Входимо до церкви в той фесричний момент, коли немов по магнітному шнурі одна по одній спалахують свічки на двох великих панікадилах. Це була велика радість для нас, дітей. За іконостасом, що блищав золотом, священник править службу Божу. У святочній тиші лунає хор.

Олександр співає дисканта, Михайло й Іван баса, а я альтя.

Перший день Різдвяних свят. Неможливо описати, що це за радість. Сильний мороз і цілковита тиша. Тільки на голих віттях дерев щебечуть пташки.

У добре напалених домах і хатах пахне веселістю. Співають під супровід бандури. Грають у карти, лузають при цьому підсмажене насіння або кабачки.

Часом молода дівчина, наречена, прогулюється вулицями, співаючи разом із своїми друзками, оздобленими пасмами різнобарвних стрічок, разками доброго намиста, з блискучим хрестиком посередині. Довгі коси туго позаплетені. На го-

(Далі на 8 стор.)

ви на тему різниці поміж тодішнім Заходом і нашим радянським життям-буттям.

Встановлений лікарем лікувальний режим з кожним днем ставав для пацієнта все більше нестерпним, і скоро, хоч-не-хоч, весь медичний персонал почав пристосовуватися до непокірного пацієнта. Мені кожного дня доводилося вислуховувати скарги головного лікаря на хворого, з яким сам він міг говорити тільки з допомогою кількох вимовних жестів, решту я вже мусів хворому доповідати українською мовою... Проте, попри категоричні погрози бунту, хворий далі діставав на сніданок, обід і вечерю тільки тепле молоко, лише як певну поступку — йому дозволено було що страву споживати за загальним санаторійним столом. З щирим співчуттям доводилося спостерігати Танталові муки мого сусіда, коли на стіл подавали різномодні смачні страви, якими об'їдалася решта пацієнтів, тоді як йому підносили у великій пивній склянці — тепле молоко... Спасінням для мене було те, що нас обох, єдиних українців, ніхто не розумів, інакше від ширих слів подяки за це молоко довелось б до вух паленіти. І без цього не раз доводилось вдаватися до найнесподіваніших імпровізацій, перекладаючи вислови Павла Михайловича, якими він висловлював свої задоволення чи протести. Проте, одного разу я таки не зумів з честю вийти із трудного становища.

За загальним столом, проти нас, сиділи двоє пацієнтів, як видно, хворі однаковою хворобою. Старша сивоголова пані і приблизно того ж віку поважний дідусь. Із їх розмов можна було припускати, що з фаху вона — професор берлінської високої школи, а він прокурор столичного німецького суду. Їм теж була приписана суворі дієта, бо їдиною стравою за обідом і вечерю була зелена, свіжа, щойно зібрана з городу — салата. Цілий великий полумисок салати!... Наші обоє милі сусіди з святочним обідом настроєм і ритуалом набирали по кілька листків цієї салати і з смаком та педантизмом споживали її всю дощенту, як найсмачніший багатий обід. Павло Михайлович, доведений своєю одноманітною стравою до відчаю, з заздрістю дивився на стареньку пані та її несподівано з невинно-скромною інтонацією запитав мене: «Йосипе Йосиповичу, чи ви не знаєте, коли вже нарешті ця стара коза напасеться?» Достойна пані, побачивши, що я не доніс до рота ложки і нахилився до тарілки, із ввічливою усмішкою запитала: «Вас заїг ер?»...

Не пригадую точно своєї відповіді, однак сусідові я погрозив, що попрошу пересадити себе десь далі від нього...

Нові праці з історії пізнього середньовіччя в Східній Європі

W. Kamieniecki. Spoleczenstwo litewskie w XV wieku. Warszawa 1947, 124 стор.
R. Baechtold. Suedwestrussland im Spaetmittelalter. Basel, 1951, 211 стор.
L. Okinshevych. The Law of the Grand Duchy of Lithuania. New York, 1953, 53 стор.
H. Jablonowski. Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Leiden, 1955, 167 стор.

I

Коли глянути на чотири згадані тут праці, впадає в око цікаве явище: вони написані поляком, швайцарцем, людиною, яка, мабуть, однаково належить і українській, і білоруській науці, та німцем; вони надруковані в Польщі, Швайцарії, США, Голляндії, польською, німецькою і англійською мовами. Це інтернаціональне підгрунтя вказує, який живий сьогодні інтерес вільної історичної науки до тих земель, де віками живе й розвивається український (і білоруський) народ. Тим часом наше суспільство та наша громадська думка обминають контакт з цими прецікавими студіями з нашої ж таки історії. Вистачить вказати на факт (чи бодай на високу правдоподібність), що досі жодна з названих праць не дїждалася згадки на сторінках української періодики, чи то наукового, чи загального характеру. Задивлені в нашу «княжу» державність та т. зв. козачину, ми забуваємо про ті століття, коли наш народ на тодішній стадії свого розвитку жив очевидним державним життям, нехай і в державі, що не була його виключною власністю і що звійшла в історію як Велике князівство Литовське.

II

В короткому огляді годі віддати належну увагу поодиноким працям, їх авторам, позиціям, які вони заступають; тому обмежуюся оцінкою думок та спробою накреслити, що саме окремі праці вносять до нашого пізнання історії України. Тут можна поділити книги, про які мова, так: Каменецький і Бехтольд досліджують еволюцію суспільства Вел. кн-ства Литовського, тобто населення й інституції, економічне життя (зокрема Бехтольд), державний апарат (зокрема Каменецький); Яблоновський вивчає роль і політичну вагу руського населення в рамках Вел. кн-ства й зокрема піддає детальній аналізі справу політичної лояльності цього населення. Дещо збоку стоїть праця проф. Окіншевича, яка є перш усього бібліографічною роботою в ділянці литовсько-русського права і надовго останеться незаступним довідником з історії цього права. Але вона зацікавить «чистого» історика тим, що її автор розглядає проблему національного характеру права Великого князівства Литовського, подекуди продовжуючи думки іншого дослідника цього права, білоруського вченого Барисьонака, що зрештою писав багато й по-українськи.

III

Р. Бехтольд розглянув докладно, як сам пише, «територіальні, господарські та соціальні» відносини «Південно-західної» Руси, тобто просто України. Він розглядає поодинокі українські землі згідно з їх географічним розміщенням, починаючи від Галичини через т. зв. польське (західне) Поділля, Волинь, Київщину, Брацлавщину й Лівобережжя. Співвідношення станів, ролі міст, адміністративний поділ — усе це розглянуто в Бехтольда докладно, хоч, на мою гадку, неглибоко. Спеціаліст з історії Сх. Європи не знайде тут нічого особливого. Зате авторові належить визнання вже хоч би за саму систематизацію фактів німецькою мовою, довгі цитати з текстів і вибір літератури. Українського читача зацікавлять питання методи: автор розглядає всі українські землі як цілість і свідомо уникає поділу на підпольські землі й ті, які звійшли в склад Вел. кн-ства Литовського. Друге — це досить докладний огляд історії Київського князівства другої пол. 14 ст. аж по 1471 рік, якому цей швайцарець присвятив більше уваги й симпатії, ніж будь-який український історик. Він приходить до характеристичного висновку: «З цього всього виходить, що в цьому часі (15 ст. — П. Г.) Київська земля була політичним чинником, однією самостійного значення» (стор. 129). Зате читача вразить термінологія («Рус-сьлянд», нехай і змодифікована додатком «Зодвест»), далі — згадка, що автор вважає себе продовжувачем традицій т. зв. київської школи (стор. 10), хоч відомо, що школа Антоновича вже напередодні першої світової війни стала на українські національні (не хочу сказати державні) позиції, від яких наш автор да-

лекий; дивно теж читати на стор. 11, що Грушевський, якому автор зрештою віддає належне, був сином «уніятського духовника»...

IV

Праця Каменецького відрізняється від Бехтольдової головню тим, що він вивчає суспільство не просто кола руських чи яких земель, а цітко окресленого державнополітичного організму — Вел. кн-ства Литовського, до того з чіткістю, як у Бехтольда, обмеженими хронологічними рамцями, обмежуючись 15 ст. Знов таки я тут не маю змоги бодай перелічити головні думки автора, відомого дослідника історії Литви, що все трактував цю історію як самостійний державний процес, у протилежність до таких польських істориків, як Папе або Коллянковський, що бачили в історії Вел. кн-ства Литовського якусь периферію польської історії. Обмежуюся двома ствердженнями: автор докладно простежує процес рецесії та трансформації державних і устроєвих практик старої «передлитовської» руської державності і підкреслює люту вагу руського елементу в Вел. кн-стві. Ось як радикально й епічно-спокійно Каменецький характеризує часто згадуваний факт мовної рутенізації Вел. кн-ства Литовського:

«На Литві не могло й мови бути про якусь мовну політику, процеси природного мовного зрушення... відбувалися при повній толеранції державних властей...»

«Коли (вел. князь литовський) Казімір Ягайлович зажадав (при виборі на польського короля — П. Г.) від польських панів запевнення, що зможе утримувати при собі різномовних дворян, то ним керувала тільки прив'язаність до литовської руської мови» (стор. 48).

Можна сказати, що книжки Бехтольда й Каменецького, кожна на свій спосіб, підкреслюють континуїтет політичного й соціального розвитку українських земель Київської Руси до 1500 року.

V

Ще інша і змістом, і характером праця Г. Яблоновського. Цей німецький учений цікавиться політичним статусом руського населення Вел. кн-ства Литовського, і то як з позиції самого Вел. кн-ства, так і з позиції самого руського населення. Він досліджує ставлення держави до руської етнічної стихії, до руської церкви, вивчає роль руського елементу як політичного чинника; з другого боку, Яблоновський аналізує становище політично чинної руської верстви, церковної ієрархії, участь у політичному житті, лояльність руського населення супроти Литовського Вел. князівства. Треба сказати, що, на основі детальної й методично високоякісної аналізи джерельного матеріалу, автор приходить до висновку, що гіпотеза майже всієї традиції історіографії, назагал одна-

ково русьської, польської й української, про нібито зовсім підрядну, ба — невільницьку ласивну, роллю українського й білоруського населення Вел. князівства є в основі хибна й полягає на односторонній інтерпретації джерел або й на апіорному ворожому наставленні до «католицької» чи «спольонізованої» Литви. Кажучи словами самого автора, «вільна будова Вел. кн-ства Литовського... давала передумови для того, щоб провідні верстви руського населення... могли зберегти їхнє політичне й соціальне становище...» (стор. 153).

Або:

«(русська провідна верства) здобула право співучасті в рішеннях щодо центральної державної політики і через те була зацікавлена в тривкості Вел. князівства Литовського» (там же).

Другий переважливий висновок — це повне заперечення тенденційної тези до революційної та радянської російської історіографії про існування прихильної Москві партії, чи просто ірреденти, в межах Вел. кн-ства Литовського. В окремому розділі (стор. 113-132) автор докладно аналізує всі вістки, які могли б служити доказом існування промосковського політичного руху в руських землях Вел. кн-ства Литовського, і стверджує, що руське населення мало стільки політичної й релігійної свободи (про що останню див. цінний розділ п. н. «Становище православної церкви») в границях Литви, що

«...в 15 ст. для нього не було причини вести боротьбу проти (католицьких, — П. Г.) литовців і створеної ними політичної системи» (стор. 153).

Для повноти образу необхідно ствердити, що Яблоновський відкидає тези української історіографії про український незалежницький характер деяких політичних рухів, які опиралися на руське населення Вел. кн-ства, гол. Свйтригайла в 1430 рр. та Михайла Олельковича в 1480-81, і бачить у них вияви звичайної боротьби за владу. Тут автор займає крайнє становище; але не можна заперечити, що називати Вел. кн-ство Литовське «литовсько-українською» державою (Голубець) чи й говорити про «український характер литовської держави» (З. Книш) є так само недоцільно, як бачити в ній якусь литовську національну імперію (Юргела) або білоруську великодержаву (Станкевіч). Суть проблеми тут у тому, що в феодалній державі, якою було Вел. кн-ство Литовське, устроєво-конституційні проблеми переважали над проблемами національними, хоч і були часом тісно зв'язані з останніми. Тому саме так тяжко окреслити національний характер поодиноких опозиційних рухів.

VI

Звідси легко перейти до огляду важливих думок проф. Окіншевича щодо національного характеру права (підкреслюю, права) Вел. кн-ства Литовського. Він уже у вступі (стор. 3) застерігає, що «національне обличчя цієї держави було гетерогенне», і вказує на трудність добору критеріїв, на основі яких можна б розв'язати це питання: офіційно можна

Вел. кн-ство було білоруське, кадрами державних функціонерів — литовське, культурно-державними традиціями Київської Руси — українське. На стор. 28 проф. Окіншевич нагадує думку Барисьонака, білоруського дослідника литовського права, яку він висунув ще 1927 року в своїй студії про нац. характер Литовського Статуту, що краще, ніж приписувати цей Статут згори у власність тій чи тій партії, було б холодно розробити методичні прийоми, при допомозі яких було б можна вияснити, кому, власне, Литовський Статут «належить». У цікавих «Висновках» автор подає власну концепцію розв'язки питання про національний характер Вел. кн-ства: це була суттю державою феодального характеру (я це розумію як натяк, що національне питання було на другому місці — П. Г.), і, як така, вона була «державою держав». Звідси потреба, каже автор, вивчати монографічно ці поодинокі держави, а тоді постане й образ цілості. Початок цього вивчення автор бачить у працях М. Чубатого про правне становище українських земель Литовської держави та С. М. Кучинського про Чернігово-Сіверщину під Литвою. Я додав би, що обговорені вище праці Бехтольда та Яблоновського подекуди являються продовженнями таких регіональних студій, хоч і не з історії права.

На закінчення вважаю конечним підкреслити високу вартість чисто бібліографічної частини праці проф. Окіншевича, яка обіймає поверх 320 позицій з детальним бібліографічним описом.

VII

Коли глянути ще раз на книжки, про які була мова вище, і запитати, що ж власне вони нам дають, відповідь тепер буде очевидна: вони збагачують наше знання саме тієї доби, що якнайменше звійшла в історичну свідомість модерного українця та видається йому найменш принадною. Якимось більшим негативно чуттєво ми сприймаємо ту добу, в яку український народ, за висловом Честертона, нібито відбував свої «історичні вакації». Тим часом аналіз фактів, проведена Каменецьким і Яблоновським, виразно говорить про майже повне державне життя українського народу в згадану добу. Пов'язання історії Вел. кн-ства Литовського з історією Київської Руси, що червоною ниткою біжить через усі чотири студії, та підкреслення державного характеру історичного процесу українського народу в ті часи змушує задуматися врешті й над переоцінкою ролі 14-16 століть у нашій історії, а через це й переоцінкою багатьох методичних засад, що стали власністю української історіографії. На потребу такої переоцінки вказував недавно учений найвищої міри проф. Б. Крупницький. Практично ми проводимо вже сьогодні переоцінку методи вивчення найновішої доби нашої історії, згадати б хоча працю Б. Галайчука «Нація поневолена, але державна». Л. Ранке, історик і мислитель, писав: «...кожне століття має рівно безпосереднє відношення до Бога».

П. ГРИЦАК

3 книги спогадів „Біла шельма“

(Закінчення з 7 стор.)

лові молоді вінок з воскових білих квіток. Зустрівши перехожого, вона зупиняється, урочисто вклоняється йому тричі аж до землі й запрошує його, кажучи: «Просить батько, просить мати, і я вас прошу прийти до нас на мої заручини». І хор дівчат підхоплює, немов одним дзвінком, як кришталь, голосом старовинну пісню, що оплакує дівочтво, яке вже ніколи не вернеться.

Другий великий святковий день — це день св. Василя, що припадає на Новий рік. Раннім ранком, синюватим і непрозорим, скованим морозом, коли ми ще вогріваємося в ліжку, ватаги дітей, часто в батьківських кожухах, де в задовгих рукавах глибоко ховалися їх руки від морозу, вдираються в кожну хату й шпурляють по кімнатах жмені жита чи пшениці, горлаючи: «Роди, жито, роди, пшениця і всяка пашинця!»...

Наша дитяча кімната прокидається від гармидеру, чути, як зерно порошить об вікна й ікони. Тим часом зелена прорість жита, посіяного ще восени, спить у полі під грубою верствою снігу.

К р и ж

Водохрища. Суха погода, лютий мороз. Вранці, свяченою водою, що її принесли торік з «Йордану», Петрусь і я кропили весь дім з забудовами, співаючи тропар: «Во Йордані крещаюшися тебе Господи, трійчаское явися поклонение... і роблячи крейдою хрестики на всіх дверях, на воротах і на хвіртці. Не минаємо також і саней. Ми без шапок, але вуха

сховані від морозу білою хусткою, зав'язану під підборіддям.

Після обіду ми вирушаємо на «Йордань» до Подолова. Безкрая черга саней, запряжених воднокінь або парочкою коней суне між кучугурами снігу; видно, як виривають і зникають смуги шапки, барвисті шалі, руді голови коней. Вони теж відчувають свято і трухають жвавіше, ніж напередодні, працюючи.

Село зникло під снігом, видно тільки солом'яні стріхи й дахи. На горбочку невеличка сільська церквочка, така зрушливо проста, усміхається до сонця своїми білими мурами з-за химерної огорожі з голих дерев.

На сліпучій своєю білиною кризі, навколо простенького престолу, біля якого блищать золоті ризи попів і хоругви, тиск народу. Приглушені співи хору ледве долинають до нас; запашний ладан злагідне морозяне повітря. Якимось чудом не відчувається морозу, і то якого морозу! Не видається дивним, що декотрі відважні купаються в цей день! Вони занурюються в ополонку, вирубають у кризі, грубий на півметра.

На свіжо підметеній кризі було вдовбано велетенського хреста, або, як у нас казали, крижа. Вузькі борозни залиті буряковим квасом. Криж обкладено зліва й справа списами, колами. Емблеми євангельської драми зайшли до нас із Візантії ще за часів Володимира Святого.

По закінченні короткої служби кожна родина запасається свяченою водою. Ця вода служить цілий рік для окроплення домівки і на всяку іншу потребу:

проти хвороби, пожежі тощо.

Усі покидають це село радісні, осяжені, відомоложені. Подолів віддалений від нашого міста лише на кілька кілометрів, але в ньому все по-інакшому: і ходять, і сміються, і цілуються... Сонце сховалося. У сизому присмерку темносний мороз огортає похмури хати. Люди бігцем поспішають додому. Ми вмощуємося щільною купою на гринджолах, ховаючи вуха й руки, з присмешливою думкою про наш дім, про смачний чай, про розваги...

Вже від кількох днів знову розпочалася наука в школі; це дуже тяжко після стількох свят, але мороз нас часто рятуює.

— Гурра! Сьогодні нема науки! — чує Петрусь, пробігаючи, мов навіжений, подвір'ям. — На каланчі наглядат вивісів прапореч. Двадцять ступнів нижче нуля.

Вже двічі рано-вранці входить дідусь нас будити, стягаючи з нас ковдри. «Спиш, біла шельмо, а надворі гори снігу! Пройти ніяк!

Яка вітра! На великому подвір'ї біло, біло... Сонце яскраво блищить в іскрах сухого снігу. Він досягає трьох метрів. Між синіми тінями й глибоко застиглим небом панує велич і тиша.

Дерев'яними лопатами, широкими й легкими, ми жваво краємо громаддя снігу й високими рядами ці величезні снігові брили укладаємо на вулиці. Насамперед ми прорізуємо прохід у глибині подвір'я, а другий до стайні, де зголоднілий буренький вже не раз нетерпляче їржав. Дід швидко приніс йому пайку вівса, а я оберемок сіна.

Вінок лаврів і смутку

Нагороду Нобеля в літературі за 1956 рік дістав, як уже коротко згадувалось в «Укр. літ. газеті», ч. 12, найвидатніший еспанський поет Хуан Рамон Хіменез. Лаври наспіли тоді, як 75-літній поет стояв біля ложа вмираючої дружини.

Хуан Рамон Хіменез народився 1881 року в Андалузії. Вже 1895, будучи 14-літнім юнаком, почав писати і друкуватися в журналах Андалузії і Мадриду. Його ранні поезії вражали своєю легкістю і природною простотою:*)

Дівчина була зелена!
Очі і зелені коси.
В її лісі троянда
не червона, не біла — зелена.
Крізь зелене повітря прийшла!
(Вся земля ззеленіла для неї).
Шовк її шатів прозорий,
не блакитний, не білий — зелений.
Прийшла зеленим морем!
(І небо зелене зробилось).
Моє життя для неї буде мати
малесеньку зелену браму.

Рядки ці незвичайно ніжні, імпресивні, легко емоційні. Це в першу чергу чар слова. Магія. Що сприймається, як дитяча казка, як схід чи захід сонця, як шелест трави. Сприймається спонтанно, без уваги на логічність чи правдоподібність. Таких поезій було більше в еспанській літературі, згадати б, наприклад, славну «Зелень, як люблю цю зелень» Гарсія Льорки, що був учнем Хіменеза; але ініціатором і надхненником цього словесного чару був саме Хуан Рамон Хіменез.

Десь біля 1907 року поетичне кредо Хіменеза міняється. Він починає захоплюватися багатством мови в поетичній творчості. Не ошаджує слова. Пише тяжким, добірним стилем. І старається змалювати не так об'єкти, як спосіб падання світла на них. Його улюбленою формою цього періоду були сонети й олександрини.

Рік 1916 стає переломним у житті поета. У цьому році він відвідує Нью-Йорк, де одружується з Зенобією Камбурі Аймар. Тепер він пориває з бароковою поезією і олександрин, відкидає рими і починає писати вільним віршем, вживаючи часом тільки традиційні в еспанській поезії асонанси. В цей час народжується найкраща збірка його лірики «Щоденник новоодруженого поета» та дуже славна прозова книга «Плятеро і я», що вже сьогодні рахується за найкращу класику в еспанській літературі. Поезія Хіменеза стає короткою, глибокою і мистецьки вишліфованою. Він гостро виступає проти принципу т. зв. «чистої поезії» (що була популярною тоді у Франції) і стає надхненником і творцем поезії голої:

Дівчина, спочатку чиста,
одягнена в невинність;
і, як дитину, я любив її.
Відтак вона вдяглась
бозна в які убори;
і я ненавидів, чому — не знаю.
Вона царицею зробилась,
велична в своїх скарбах...
яка це рана, гіркість, і яке безглуздя!
... Так стала роздгатися,
я усміхнувся до неї.

І скоро тільки в туніці була,
у невинності давній;
і я повірив в неї знов.
Відтак і туніку зняла
і стала перед мене зовсім гола...
О, пристрасне мого життя! Поезіє!
оголена й моя навіки!

Іншими словами, глибина і прецизність думки сполучена з простотою, оголеною до найсуттєвішого формою — поезія Хіменеза.

Домінуючим чинником в поезії Хіменеза є природа, яку він незвичайно любить, яку розуміє, яку животворить. Пантеїзм? Не зовсім. Поет просто вірить в існування космічної сили природи, що оживляє всі речі. І гори, і дерево, і квітка можуть жити, як, наприклад, живе жінка, яку навіть живе поезія, якщо в ній є ота космічна сила. Образи природи у нього глибоко ліричні і переплетені смутком — «квіти кривавлять мокрим запахом... кличуть білим і смутком, кличуть плачем і жовтим... плачуть, як птахи». Людина на тлі цієї природи — самотня. Йде одинцем. Йде до абсолютної самотності після остаточного відходу:

«Я відйду; я буду самотній без
(домашнього вогню, і зеленого дерева,
без джерела чистої води,
без неба синього й такого рівного...
а пташки все будуть співати».

*) Всі переклади вільні — головну увагу звернено не так на форму, як на саму суть поезії — дух, образи й емоційність. — Б. Б.

Як бачимо, погляд на життя в загальному не песимістичний, бо, не зважаючи на всі відходи, життя ітиме далі, — пташки будуть співати і все таки залишиться город «з своїм деревом зеленого і білим джерелом води». В образах природи Хіменеза, крім ліризму, крім настрою, є все щось глибше, є захована краплина істини, є маленька частина буття. Часто його образи природи — це само життя, повне смутку, повне трагізму:

Спадає вечір. Небо
не має доброти.
... Ніч приходить, як похорон.
Усе обвішане жалобним,
усе холодне, і нема зірок, а тільки
біле й чорне, точно як і вдень: біле
й чорне.
Уся суть життя людини (його переходовість, його шорсткість, його непевність) Прекрасно віддана в маленькому і глибокому вірші «Аврора»:

Ранок все несе з собою
почуття сумне приїзду
поїздом на станцію, що не твоя.
Який шорсткий є голос
дня, що, ти свідомий, є переходовий.
— о, моє життя!
— Отам, із ранком, десь дитина
плаче...

Найвищою драматизму у змалюванні життя досягає поет у вірші «Ранок поза стінами», де
усе голе і незакрите, все біле —
плястер, маячіння, глина і анемія, —
всюди сміття, всюди куски надкушеного
хліба, намул, штучна веселість людей,
що самотні, — одним словом, життя — це
якесь «дивне збіговище речей і
людей». Картина ця дуже нагадує
творчість чилійського поета Пабло Неруди, якого Хіменез просто ненавидів.
Займає відповідне місце і людина в

творчості поета. З характерною йому емоційністю і граційністю він вміє розкрити найглибші і найніжніші внутрішні переживання людини. З особливою простотою вміє висловити любов до жінки. І любов ця (в розумінні поета), як і само життя, має квіти і зів'яле листя; але вона вічна, як вічна весна. Вічна у своєму повторному відновленні. Взагалі вічність — у речах поточних, вібрулюючих, летячих — в динаміці життя («Балькон весни»). І навіть безсмертності досягає людина тільки в пам'яті інших:

Я буду!
Я буду — перетворений у хвилику
на річці пам'яті.
О, бурхливі води, я є з вами!

Хіменез — поет багатогранний, універсальний. Поет великий. Ціле життя працював він над своєю поезією. Робив дуже драстичні зміни. Старався всієї своєї творчості, як цілості, надати певного обличчя. Прагнув до свого ідеалу поезії, який висловив у наступних рядках:

Як дуже б я хотів,
щоб вірші мої були, як небо ніччю:
правда хвилини — повна, без
історії.

Щоб, як небо, видавали в кожну
хвилику
всі речі, з зорями усіми, і
щоб не орали їх ні юність, ані старість,
ні кинули злих чарів на безсмертність
іхньої краси.

Такими його вірші й є.

Вінок лаврів заслужений; хоч застав він поета в болю і смутку. Хіменез прийняв свої лаври біля ложа дружини: ніжно гладив її руку і сказав світові: «Вся моя вдячність тим, хто спричинився до цієї незаслуженої нагороди. З причини хвороби моєї дружини, нагорода смутить мене».

Богдан БОЙЧУК

Науково-культурна хроніка з УРСР

Драматургія і театр. Журнал «Вопросы философии» (ч. 5, 1956) пише, що відставання радянської драматургії і театру «вже багато років не перестає турбувати громадськість... в драматургії справи стоять гірше, ніж в будь-якій ділянці мистецтва, не говорячи вже про науку... відставання театрального мистецтва почалося якраз після створення комітету в справах мистецтва». Причиною відставання став «різкий відхід від поглядів Леніна на мистецтво». На ґрунті культу особи запанувало переконання, що в мистецтві можна добитися успіху «розпорядженнями, указами, постановами і рішеннями». З середини 30-их років «головним методом впливу на мистецтво стало адміністрування і широке застосування різноманітних репресій... Довір'я до мистецької інтелігенції і до цього часу повністю не відновлено. Як і раніше, повним довір'ям користуються лише співробітники офіційних установ... вирішувачами долі театрального мистецтва стали не працівники мистецтва, а відомчі адміністратори... Журнал пропонує дати театрам «широке самоуправління».

Видання Академії наук УРСР. В 1957 році АН УРСР випускатиме 13 періодичних видань. Три журнали виходять російською мовою, решта українською, з резюме російською мовою. Українською мовою друкується: Вісник Академії наук Української РСР, Доповіді Академії наук Української РСР, Український ботанічний журнал, Геологічний журнал, Прикладна механіка, Мікробіологічний журнал, Український біохімічний журнал, Фізіологічний журнал, Автоматика і Український фізичний журнал. Російською мовою друкується: Автоматическая сварка, Украинский математический журнал, Украинский химический журнал. Інститут економіки АН УРСР підняв клопотання про видання «Економічного журналу». Історики домагаються видання в Києві історичного журналу.

Конференції, з'їзди. Москва вирішила скликати в 1958 році міжнародний з'їзд славістів. При АН СРСР створено комітет, який вестиме організаційну і політичну підготовку з'їзду. 12-14 листопада 1956 в Інституті історії АН СРСР відбулася нарада істориків, присвячена національно-визвольному рухові народів Північного Кавказу, яким керував Шаміль. З політичних мотивів цей рух в СРСР оцінювався по-різному. Зараз в цьому питанні панує цілковитий хаос: дотеперішня оцінка руху як агенти Англії і Туреччини не витримувє критики, але, з другого боку, Москва боїться визнати, що цей рух був

народний і скерований проти російського імперіалізму. 19-21 липня 1956 в Інституті мовознавства відбулася нарада на тему про координацію праць з лексикографії. Про стан словництва на Україні говорив В. Ільїн, яке, в цілому, ще не відповідає «зростаючим культурним вимогам населення». ЦК КП України видав окрему постанову, в якій визначені завдання словникового відділу Інституту мовознавства АН УРСР на «наступну п'ятирічку». Архівне управління УРСР вирішило про вступ України в члени Міжнародної ради архівів. Українська делегація взяла участь в III міжнародному конгресі архівістів, який відбувся в вересні у Фльоренції. 25 червня — 4 липня в Москві відбувся третій всесоюзний математичний з'їзд, на якому прочитано 700 доповідей, було 2500 учасників. 28-30 червня в Інституті філософії (Москва) відбулася координаційна нарада. Директор інституту заявив, що культ особи привів до помилкових теорій у «головних питаннях філософії», що потрібно наново оцінити сили і ідеологію національно-визвольного руху. Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР скликає на початку 1957 наукову конференцію з питань вивчення механізму дії гормонів.

І. Франко, А. Міцкевич. Інститут економіки АН УРСР випустив працю «Економічні погляди І. Я. Франка». Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР започаткував серію публікацій «Літературна спадщина». Цю серію розпочато випуском: «Літературна спадщина, Іван Франко. Випуск І». Вперше надрукована поема «Ольга», уривок з повісті «Самійло Кішка», драма «Три князі на оден престол», драма «Славой і Хрудош», переклад драми В. Шекспіра «Венецький купець», маловідомі листи й ін. АН СРСР започаткувала серію випуски під назвою «Література слов'янських народів». Перший випуск присвячений Міцкевичу з нагоди століття його смерті. В збірнику є окрема стаття про зв'язки Міцкевича з українською літературою.

Науковий обмін. Румунський університет в Ясах надіслав у подарунок АН України серію фотокопій з рукописної спадщини Г. Сковороди. Рукопис твору Сковороди «Разговори о самопознании», що зберігається в Яському університеті, досі вважався за автограф філософа. Він має 63 аркуші (126 стор.), в паперовій оправі. Писаний він чітким українським скорописом кінця XVIII ст. і був власністю молдавсько-румунського вченого і письменника О. Т. Хаждеу (1811-1872). В АН УРСР встановили, що цей рукопис не є автографом Сковороди,

а за часом він близький до останнього періоду життя філософа. Оскільки твору «Разговори о самопознании» у Сковороди не було, його треба було визначити. Виявилось, що переписувач так назвав один з ранніх творів Сковороди «Наркісс. Разговор о том: Узнай себе». Новий яський список, на відміну від відомих, ясніше українськими, здебільшого фонетичними. В окремих місцях яський список дещо повніший за власноручний текст Сковороди, покладений в основу існуючих видань цього твору в збірках Д. Багалія (1894) і Вонч-Бруевича (1912).

В Академії наук УРСР. Президія АН визнала за необхідне створити найближчим часом закордонний відділ АН УРСР і збільшити кількість наукових відряджень за кордон науковців України для праці в архівах, книгозбірках, лабораторіях. На прохання АН УРСР їй передано Київський відділ Інституту точної механіки і обчислювальної техніки АН СРСР. Президія АН УРСР заборонила керівникам академічних наукових установ і апарату президії провадити наради, засідання та інші організаційні заходи в понеділок, середу і суботу та зобов'язала звести до мінімуму тривалість цих засідань і нарад.

Археологія. В Ужгороді і в Хустському районі археологами віднайдено типовий східнослов'янський посуд IX-X вв., форма і орнамент яких збереглися більше всього в українській кераміці (полтавська макітра, горщики, ринки).

Л. Л.

Радянські курйози

Шановний Максим Тадейович Рильський відгукнувся на новий наворот до сталінізму (чи лєнінізму?), що стався після подій в Польщі й Угорщині, традиційним хрущовським гопакком, опублікувавши в «Радянській культурі» (число від 16 грудня 1956) такий вірш:

Чи вартий той людського слова,
Хто відкидає, як сміття,
Діла Веласкеса й Серова,
Матейка й Рєпіна життя?
Чи вартий — де вже там пошани,
А бути названим хоч би,
Хто зневажа священні рани
Живої праці й боротьби?
Чи вартий — де вже там визнання,
А бути згаданим хоча б,
Хто в дні всесвітнього змагання
Слугує долару, як раб?
Чи варті слави — де там — рами
І навіть місця на стіні,
Оті огидні, тьмяні плями
На вашім мертв'їм полотні,
Оті безглузді сплети ліній,
Те все бездумне і пусте,
Що ви в засліпленій гордині
Новим мистецтвом зовете?
Хай гладить вас гурман багатий,
Та ви побліднете тоді,
Коли вам доведеться стати
Перед народом на суді!

На партійних зборах київських письменників, що про них звіт подала «Літературна газета» від 20 грудня 1956, мова йшла про завдання літератури. Ось як розуміє завдання письменника партійний секретар Ю. Збанацький:

«Радянський письменник покликаний бути пропагандистом ідей марксизму-ленінізму, високо тримати прапор комуністичної ідеології, бути непримиренним до проявів чужого нам світогляду, до залишків буржуазного націоналізму та космополітизму...»

А ось Ванда Василевська:
«Радянські письменники давно для себе вирішили, що література в країні соціалізму — це зброя в боротьбі і інструмент на будові. Радянські письменники завжди були в авангарді, завжди активно допомагали нашій партії і державі. Наш шлях важкий, але це шлях ясний, прямий, і цей шлях чудово намічений нашою партією, з якою ми йдемо. Радянський літератор не має права за окремим трухлявим деревом, що випадково опинилося перед його очима, не бачити великого прекрасного лісу. Ми, радянські письменники, — солдати партії, вірна її опора».

ВІРШОВАНИЙ ВАРІАНТ РЕЦЕНЗІЇ В. ЧАПЛЕНКА НА КНИЖКУ І. КАЧУРОВСЬКОГО «В ДАЛЕКІЙ ГАВАНІ»

Ти наш найкращий поет-жовтень
І неокляскам дальня рідня.
Віршика втнеш — і на кожному рядку
Перекликаєшся з Рильським: «Ку-ку!»
Слухайся дада. У тебе є хист,
Будеш збагачений ти реаліст.
Першому з черги за успіхи ці
Ми тобі купимо довгі штани!

Опублікував Хведосій ЧИЧКА

Академік Михайло Возняк

(Продовження з 2 стор.)

були в той час членами віділу, який формально затверджував вибір секції, то ці свої гостріші вимоги застосували до кандидатури М. Возняка. Вони настояли, щоб виділ не затвердив рішення секції, а відклав («завісив») це рішення до того часу, поки кандидат матиме вимаганий ними стаж.

Це рішення мало бути затримане а тасмниці, але той самий Томашівський, що його поставив на виділ, вишшовши з засідання й стрівнувши на вулиці Возняка, перший зрадив йому цю тасмницю.

Возняк був страшенно ображений за це і на НТШ і зокрема на Студинського. І хоч завинили властиво Томашівський з Рудницьким, а не Студинський і секція, Возняк до кінця свого життя мав жаль і уразу до Студинського, як спричинника, хоч і мимовільного, його пониження. А коли вже по першій світовій війні виділ затвердив його вибір на дійсного члена, покійний не схотів прийняти вислану йому грамоти й не дався ніколи намовити її взяти. Не вважав себе дійсним членом НТШ, хоч усе своє життя в ньому працював. Колишній улюблений учень і протеже проф. Студинського, Возняк тепер відкинувся від нього й не визнавав його вже своїм учителем. І не раз давав це йому відчуття.

Також тільки амбітністю треба пояснити відмову покійного писати далі «Історію української літератури» включно до Шевченка, як це пропонував йому дир. Ол. Лотоцький. Возняк домагався цілого 19 століття і в поставлених йому проф. Ол. Лотоцьким обмежених рамках убачав для себе образу. Розуміється, Лотоцький і не думав його ображати, інакше взагалі до нього не звертався б, але, знаючи історично-літературну методи Возняка, вважав, що він, не маючи ширшого світогляду й потрібної ерудиції в західноєвропейській літературі, не в'яжеться як слід із опрацюванням новішої доби нашої літератури, започаткованої Шевченком, де вже треба було дослідників такої міри, як П. Зайцев та Д. Чижевський.

В дискусії, усній і в пресі, покійний через свою нервозність і нестриманість був дуже заціпляний. Особливо часто заціплявся він із д-ром Василем Щуратом з приводу того чи іншого діяча або події в культурному житті української Галичини XIX віку.

Д-р Щурат теж любив при нагоді попорпатися в архівах і вмів витягнути

звідти не одну цікаву річ, конкуруючи в цих своїх розшуках із іншими «шпирачами», а в першу чергу з Возняком, найбільшим з-посеред них. А коли в результаті якоїсь Щуратової знахідки появлявся в «Записках» НТШ його черговий «причинок», Возняк не минав нагоди, щоб не полемізувати, мовляв, знайдена стаття чи що належить зовсім іншому авторові і т. д.

А що Щурат теж був людиною амбітною і згори дивився на інших «причинковців», то не дивниця, що між ним і Возняком відносини були зовсім неприязні. Тим більше, що Щурат, знайшовши щось цікаве, не спішив з опублікуванням своєї знахідки, і не ділився нею з іншими дослідниками, а то й приховував її від них. Про Щурата говорили, що він присвоїв собі не одну цікаву річ, вишукану в якійсь публічній або приватній збірці. Та й він сам не кривив з тим, що брав чи рукопис, чи якусь рідку книжку, коли мав до того пригожу нагоду, а бачив, що власник не розуміється на ній і не дбає за неї. Про нього ходила чутка, що коли він учителював у Перемишлі, то бував в архіві грек.-кат. капітули й виніс звідти не одну цікаву пам'ятку. Через те капітула доступ до архіву обставила великими труднощами, на що дуже нарікали в наукових колах. На жаль, капітула не подбала за впорядкування архіву та його науковий опис. А в цім архіві було багато прецікавих рукописів, про які ніхто й не знав. Власне з архіву капітули присвоїв собі Щурат рукопис Шашкевичевого твору «Голос галичан» і не дав його Вознякові, коли той видавав «Писання» М. Шашкевича в «Збірнику» Філологічної Секції НТШ, з помсти за його уціплені причіпки, а коли збірник вийшов, зараз сам видав згаданий твір окремою брошурою.

Очевидно, це Возняка страшенно обурило, і відтоді він не міг Щурата зносити й пильнував вколоти його, де до того була нагода. Щоб помститися над Щуратом, Возняк вибирався по друкарнях недокінчені друком його праці. Щурат бо не одну річ розпочинав друкувати і не доводив до кінця, чи то в тату друку охоловши до неї, чи просто з ліни-вства не дописавши. У протилежність до Возняка Щурат не відзначався особливою працюваністю, хоч і значно перевищував його здібностями, шириною світогляду й ерудицією в західноєвропейській літературі, чого саме бракувало Вознякові. Щурат любив увечері пі-

ти до шиночку, закусити, попити винця або пива й побалакати при цій okazji з знайомими про політику тощо. А Возняк на це часу не тратив.

Мені раз довелося впасти жертвою їхньої взаємної неприязні. В одній із своїх рецензій на якусь Щуратову працю Возняк висловився про нього не зовсім парляментарно (мовляв, «мавши масло на голові, не слід виходити на сонце»). Я за це не нахвалив його в своїм черговім обов'язковім огляді наукових новин у «Літ. Наук. Вістнику».

Мою заввагу Возняк взяв аж надто близько до серця і, не зважаючи на наші приятельські відносини, припинив зо мною всякі взаємини, перестав говорити зо мною й вітатися. Було це саме напередодні першої світової війни. Але невдовзі між нами налагодилися давні дружні відносини, які вже не переривалися аж до самого мого виїзду на еміграцію. Я вже згадував, що за першої світової війни Возняк опинився був у скрутному матеріальному становищі в Карінтії, звідки завдяки мені дістався до Відня й став на працю в Союзі Визволення України.

Либонь на тлі неприязні до В. Щурата, побільшеної ще невдоволенням, що компартія і уряд визначили багаточленну редакцію, яка мала очолювати видання Франкових творів, з акад. Ол. Білецьким на чолі, тоді як уся робота й відповідальність за неї лежала на його плечах, покійний усуновся з проводу Львівської філії Інституту української літератури, і нею фактично керував надісланий із Києва комуніст, тов. Гуфельд, до речі, дуже тактовний і чемний чоловік.

Виріши в м. Яготині серед українського селянства, Гуфельд змалку приятелював із сільськими хлопцями й почував себе властиво українцем, а не євресм. Він добре володів українською мовою, а в його паспорті стояло, що він за національністю — єврей, але його рідна мова — українська.

Звичайно ж у радянських службовців єврейського походження, хоч вони й добре знали українську мову, в паспортах у рубриці — рідна мова — стояло: російська!

(Закінчення в наст. числі)

Вимагайте в книгарнях, замовляйте в видавництвах і в наших представників З Б І Р Н И К

УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ

Книжка розміром на 336 сторінок великого формату. Статті до 100-річчя Івана Франка. Поезія, проза, історичні, історико-літературні, документальні студії, хроніка, бібліографія.

Ціна: в Америці — 2,95 дол., в Німеччині — 12 нм., в інших країнах — 2,95 дол. в переводі на місцеву валюту.

Замовлення слати на адресу «Української літературної газети», München 2, Karlsplatz 8/III, Deutschland, або до представників нашого видавництва за межами Німеччини.

Об'єднання Українських Письменників «С Л О В О» Вийшла з друку нова збірка поезій ОСТАПА ТАРНАВСЬКОГО МОСТИ Оформлення Якова Гніздовського Ціна книжки один долар. Замовлення надсилати на адресу: «Slovo» c/o Bohdan Boychuk, 511 W. 141 St. Ap. 75, New York City, N. Y. U. S. A.

Наприкінці 1956 року вийшла нова книжка Василя Барки — в німецькому перекладі Елізабет Котмаєр, під назвою

«TROJANDEN-ROMAN».

Маннгайм, видавництво К. Кесслера, 100 сторінок, ціна \$ 1,50.

«Це — образи найпроникливішої краси в слові і думці. Ансамбль нижньої поезії. Винятково приємна лектура, що приковує до себе від самого початку».

(Карл Кролов, один із провідних поетів сучасної Німеччини)

Замовляти можна в усіх книжкових магазинах Західної Німеччини (відправляючи, одночасно з грошовим переказом, також листівку з назвою книжки і видавництва) або — безпосередньо: Kessler Verlag, (17a) Mannheim, U 3, 16-17, Germany

Адреси наших представників

Австралія:	Fokshan Library & Book Supply 1 Barwon Street Glenroy W. 9, Vic.
Австрія:	Вплати пересилати безпосередньо на адресу в-ва СВ.
Аргентина:	Prof. Bohacky J. Jurlj c. Soler 5039 Buenos Aires
Бельгія	Post Box 88 Louvain
Велико-британія:	Ing. Jaroslaw Hawryliw, 135 Beech Rd St. Albans, Herts.
Венесуела:	Mr. A. Dejneka Magallanes-Catia Calle El Lago Nr. 2. Caracas Venezuela
Канада:	O. I. Ellashevsky 118 Mediant St. Toronto 9, Ont.
США:	G. Lopatynski 875 West End Ave, Apt. 14b New York 25, N. Y.
Франція і Туніс:	Soroczak Miroslaw Oury-Sud 69 Florange (Moselle)
Швейцарія:	Dr. Roman Prokop Schwarztorstr. 120 Bern
Швеція:	Harbar Kyrylo Box 62 Huddinge

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на

«УКР. ЛІТЕРАТУРНУ ГАЗЕТУ»

	на півріччя	на рік
Австралія	5,6 шил.	11 шил.
Австрія	8,0 шил.	16 шил.
Аргентина	6 пез.	12 пез.
Бельгія	34 фр.	68 фр.
Бразилія	16 кр.	32 кр.
Велико- британія	5,6 шил.	11 шил.
Венесуела	2,20 бол.	4,40 бол.
Голляндія	3,00 г.	6 гул.
США і Канада		
лет. пошт.	1,10 дол.	2,20 дол.
звичайною	0,90 дол.	1,80 дол.
Німеччина	3,0 нм.	6 нм.
Франція і		
Туніс	200 фр.	400 фр.
Швайцарія	3,25 фр.	6,50 фр.
Швеція	5 кор.	10 кор.

УКРАЇНЬКА ЛІТЕРАТУРНА ГАЗЕТА

UKRAINISCHE LITERATUR-ZEITUNG
THE UKRAINIAN LITERARY MAGAZINE
NOUVELLES LITTERAIRES UKRAINIENNES

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.

Geschäftsführer: Bohdan Kordiuik

Redagуют:

Іван Кошелівець, Юрій Лавріненко
Статті, підписані автором, не конче висловлюють погляди редакції.

Адреса редакції:
München 2, Karlsplatz 8/III, Deutschland
Tel.: 59 46 67

Druck: „BIBLOS“, München 13, Heßstr. 50-52

МАЛИЙ ФЕЙЛЕТОН

„ІНТЕЛЕКТУАЛІСТИ“

Розповідає пан Б. з міста Ньюарку:

З вистави Франкового «Мойсея» в постанові Українського театру, з Йосипом Гірянком у головній ролі, я вийшов, мало сказати — зворушений, але якийсь потрясений! Може ця вистава, чи як хто хоче — інсценізація, не була така, як я собі її наперед змальовував у своїй уяві... Хай мені Бог простить і пані добродійка Добровольська, але я теж сподівався побачити «Мойсея з бородою», як той чоловік з Пассейку, що з нього закпив собі наш «Лис Микита».

Сподівався побачити велику сценерію, масу статистів, біблійну гору у громовицях та блискавках, масові сцени на пустині, неначе в кінокартинах Сесіля де Міла. І дивне диво: хоч того всього не було, хоч сцена стояла порожня, без декорацій, хоч усі виконавці виступали у вечірніх строях, а сам Мойсей-Гіряк у «смокінгу» — магія поетичного слова була така велика й сугестивна, що ми сприймали рецитацію поеми, як найживіше драматичне дійство!

Розуміється — багато зробила музика пана професора Фоменка і, так сказати б — не музика, тільки хор, що заступав оркестру, бо спів цього хору не виходив як спів, а як музика...

Саме про всі ці хвилюючі питання, що їх і важко мені вбрати у відповідні слова, так хотілося поговорити з якоюсь близькою душею, та ви знаєте, як то є в нас, після вистави: кожний спішить, летить на зламану шию додому, і ні з ким словом обмінятися.

А дома я живу одинцем — ну, самотник, так би сказати...

Давай, думаю, побалакаю вже завтра під час «ланчу» в шпиталі з друзями-земляками, з паном радником і паном меценасом, які так само, як я, «клінували» там ще з труманівських часів. Правда, я не бачив їх обох ні перед виставою, ні по виставі, але натовп публіки був там такий великий, що двоє людей могли легко загубитися.

Про те, що вони відвідали виставу я ні на мить не сумнівався. Як-не-як, а це ж відзначення 100-річчя народження

Івана Франка, а вони ж — еліта нації, інтелектуалісти!

Тільки дзвінок задзвонив на обід, я вже і рук не мив і не брався до своїх «сєндвічів», а зараз пішов на хірургічний відділ, де працювали мої два камрати.

Бачу здалеку — обидва стоять в умивальці і завзято дискутують, вимахуючи руками. Ого! — думаю, — вони також під враженням вчорашньої вистави! Давай, послухаю, що казатимуть.

— Ну, він був учора знаменитий, неперевершений! — з іскрами в очах говорив пан меценас. — Я вже його не раз бачив і щиро подивляв, але вчора, можна сказати, він перейшов самого себе, показав, можна сказати, світову клясу! (Це, мабуть, про Йосипа Гірянку в ролі Мойсея! — подумав я).

— Так, це правда, але ж і той малий був чудесний! — скрикнув пан радник.

— Так, малий був ол-райт, — притакнуv пан меценас.

— Гм!.. Кого це вони мають на приміті? — думаю. — Хіба Владзя Змійка, що так прекрасно наслідував голос Єгови?..

— Чоловіче! — перебив мої думки пан радник, — як він його схопив ногами за шию, як закрутив ним млинка, а потім як гримне ним, мов жид телетем, до землі, — то мені здавалося, що в ньому ні одної цілої кісточки не осталося!

— А що ця зараза робить?.. Ну?.. Зривається, скаче, мов кішка, тамтому на потилицю і закладає йому подвійний нельзон!

— Але ж той малий ще вхопив його в «ножиці»!

— На дідька йому здалися «ножиці», коли вже лежав на лопатках?..

... Тепер було мені все ясно: мої друзі-інтелектуалісти не обговорювали з таким захопленням вчорашню виставу «Мойсея», тільки свій улюблений «вреслінг»), що його вчора бачили у телевізійній програмі.

IKER

*) «Вреслінг» — важкоатлетичні ду-жання.